

ВЕЩНИЦИ ИЛИ Литературен ВЕЩНИЦИ ИЛИ

Поезия

- Бина Калс
- Станимир Семерджиев
- У. Х. Огън

Проза

- Хосе Емилио Пачеко
- Шърли Джаксън
- Яна Букова

Есе

- Владимир Янкелевич за движението на ироничното съзнание

Рецензии за

- Шърли Джаксън
- Николас Димитров
- Тед Чанг

Интервю с

- Жюстин Томс
- Мария Куманова

Киноскоп

- "Jazz War" на Вим Клузак

In Memoriam

- Ивайло Дичев

И още

- Елвира Николова за кореспонденцията между Захарий Зограф и Неофит Рилски
- Кои са носителите на френските награди „Гонкур“ и „Ренодо“

Видео есета

за съвременна литература

Има ли език?

Снимка Хенки Лий

Бина Калс

Морски спомен

Морето иде насън.
Нощта отваря калъфа си
и звездни цигулки протягат струни.
Къде отиват сънищата,
откъде праща своите послания споменът?
Белеят с отминали гласове,
слънчевите им ветрове оставят печат в скалите.
Висока вълна се разбива в тях
и донася ехото.
Донася вятърът държавните флотилии
и разлайва кучетата.

Църквата на рибарите
стои на пост, стегната в кръста си.
Има толкова неща,
пред които да застанем прави
в тъмната гора на неподвижността.
Пред тялото на морето –
една енигма с любовно посвещение.
Горе, в небосвода
светли капки над фара.

Сред летните гори
ме презгръщаш като дървесен кръг,
показваш ми как градините на юга
си проправят път,
а плащаницата на слънцето се спуска
и осветява едни уморени гребла
как потъват сред пясъка.

На опашката на историята

Бяхме там и всичко изглеждаше наред.
Чисти улици, хора, показващи усмивките си,
градове потънали в рози.
Сега, в сяпото петно на лудостта изчезва всичко това.
Не се веят бели знамена,
в цветните лехи поклъват куриуми.
Новините не задълбават в детайли.
Една война, друга война и рекламите нямат край.
Кланяме се пред екраните, докато този свят се руши
и скоро ще има нужда от командно дишане,
сякаш е балерина, танцуваща в тъмен салон,
а палците ѝ кървят.
Трудно ни удържа тази малка песъчинка
на която сме стъпили,
а чувството ни за справедливост
е онеправдано.

Правим спасителни лодки от хартия,
но съкрушени, виждаме как камъните летят.
Спомня ли си някой какво стана с Каин,
къде изчезна брат му,
защо още слагаме брони, но челата ни се пропукват
и се губим в мъглата.

още на стр. 15

Броят се издава с подкрепата на НФК

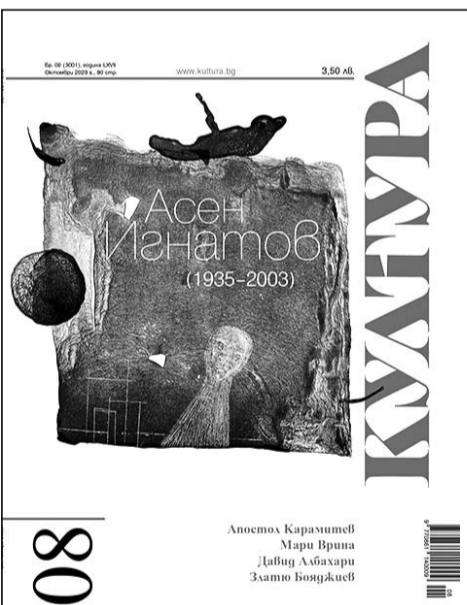
ISSN 1310-9561

9 771310 956011

Новият брой 185/Есен на „Християнство и култура“ има два тематични центъра – актуалните проблеми на православието и съвременната богословска проблематика. В темата „Проблеми на православието“ са представени текстовете на Андрей Солдатов и Ирша Бороган *Полезните свещеници на Путин* и на Ренета Трифонова *Ретроспектива на една нова пропагандна война*. Богословската проблематика е представена в рубриката „Християнство и истина“ с текстовете на Джорджо Агамбен *Времето, което остава. Коментар на Послание до Римляните* и на Калин Янакиев *Значението на понятието „ипостас“ („лице“) в писмото на св. Василий Велики до братя му Григорий*. Темата е продължена със статиите на Гюнтер Менцинг *История и време във философията* и на Панайотис Бумис *Каноничноправни определения и разграничения*, представени в рубриката „Християнство и философия“. А темата „Библистика“ включва текстовете на Мартин Осиковски *Три библейски аргумента за книжовната свобода* и на Артър Кар *Отношението на ап. Павел към гръцката философия и етическа терминология*. В рубриката „Християнство и изкуство“ е представен текстът на Йоан Василев *Насладата от тишината, в която няма да бъда. Как клетият Вийон се справи с мисълта за свъриешка на дните си*. Броят е илюстриран с фотографии на Борис Ценов от цикъла „Троянски манастир“.

Темата на новия 08 брой на сп. „Култура“ е посветена на философа Асен Изнатов (1935–2003). Защо сборникът с философски есета „Тъга и порив на епохата“ (1968) на Асен Изнатов бива инкриминиран от властта в НРБ и има съдбата на „Люти чушки“ на Радој Ралин и Борис Димовски? И кое превръща този университетски преподавател по философия от вътрешен емигрант в невъзвращенец? Как четем неговата „Психология на комунизма“, публикувана на немски език през 1985 г., във времето на посткомунизма? И още: Юрий Андрухович за „великата руска култура“ и философският манифест на Габриел Марсел „Смъртта“, един от първите текстове на екзистенциализма. И още: Апостол Карамитев, Георги Дюлгерев, Давид Албахари и Мари Врина, както и дискусия между Саломе Льоуш и Явор Гърдев за изключителното любопитство към другия. Фотографиите в броя са на Денис Бучел, а разказът е дело на Лило Петров.

Издателство „Жанет 45“ обявява отворена покана за участие в конкурса „Иван Николов“

Регламентът на конкурса допуска за участие книги с поезия (първо издание, неантологични), издадени през периода **1 октомври 2022 – 30 септември 2023**. Книги, издадени извън срока на регламента, няма да бъдат допуснати до разглеждане. Книгите се изпращат в **3 (три) екземпляра**, придружени с кратка био-библиографска справка за автора, телефон и имейл за контакти на адрес:

За Конкурса „Иван Николов“
Издателство Жанет 45
бул. „Ал. Стамболийски“ 9
4004 Пловдив
За допълнителна информация: тел. 032/60 90 90

Крайният срок за изпращане на книгите е 17 ноември 2023 г. включително. Финалистите ще бъдат обявени в началото на декември, а победителят – в средата на декември 2023, на официална церемония.

Тричленно жури ще определи и връчи наградата – плакет от художника Христо Гочев, придружен от парична премия в размер на 5000 (пет хиляди) лева.

„СТЪРШЕЛ“ ТЪРСИ ТАЛАНТ“ не е конкурс, в който се раздават награди, не е и състезание, в което най-важното е кой ще финишира първ. „Стършел“ търси талант“ е покана към всички млади (до 35-годишна възраст) автори на хумористични и сатирични разкази, фейлетони, стихове, епиграми, афоризми и карикатури да станат стършелови автори, да получат възможността техните произведения да стигнат до всички стършелови читатели в България, а чрез интернет – и по целия свят. Изпращайте произведенията си на специалната стършелова поща – starshel.priатели@gmail.com. Всички постъпили текстове и рисунки ще бъдат прочетени от стършеловите редактори и авторите ще получат отговори със становището на редакцията, както и конкретни съвети и препоръки. По-добрите творби ще бъдат публикувани в специално създаден блог – <https://starshelite.blog.bg/>. А най-добрите – на страниците на вестника. Станете стършелови автори! Разсмейте България!

Кратък списък за наградата за превод на съвременен англоезичен роман „Кръстан Дянков“ 2023

За наградата бяха номинирани 13 превода, журирани от доц. д-р Александра Главанакова, преподавател по американска литература и култура в Катедрата по англицистика и американистика на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Владимир Полеганов, писател и преводач, носител на наградата „Кръстан Дянков“ за 2022 г., и д-р Олга Николова, автор, редактор, преводач и преподавател по писане и литература в Американския университет в България. До краткия списък достигнаха следните заглавия: „Съпричастният“ от Виет Тан Нгуен в превод на Майре Булюклиева, редактор Антония Апостолова (изд. „Кръг“) „Стълба към небето“ от Джон Бойн в превод на Петя Петкова, редактор Емилия Л. Масларова (изд. „Лабиринт“) „Седемте луни на Мали Алмейда“ от Шехан Карунатиллака в превод на Петя Петкова, редактор Емилия Л. Масларова (изд. „Лабиринт“)

„Вавилон: Тайна история“ от Ребека Ф. Куанг в превод на Богдан Русев, редактор Нина Матеева (изд. „Orange Books“) Носителят на наградата ще стане известен на 17 ноември, петък. Следете комуникационните ни канали в социалните мрежи, за да научите заедно с нас името на победителя. Наградата „Кръстан Дянков“ 2023 се осъществява с подкрепата на Нели и Робърт Гипсън и в партньорство с Фондация „Америка за България“.

ИЗЛОЖБА

Надежда Олег Ляхова. Рибни, птици, пеперуди и отново рибни

Галерия „Структура“, 14 ноември – 18 ноември 2023

Струва ми се, че винаги ще бъда щастлив там, където не съм.
Шарл Бодлер

Изложбата представя видеоинсталация, състояща се от 6 прожекции, създадени в периода 2019–2023: „История за любов“, „Рибни“, „Птици“, „Пеперуди“, „Рибни“, „Мечка“. В продължение на търсенията си през последните години авторката смесва документи, исторически факти и конкретни образи с приказни разкази, живописни импресии и визуални метафори. В централното видео се разгръща измислена история, която обаче би могла да бъде и истинска. Героите едва ли ще са същите, но събитията им са разпознаваеми. Надежда Олег Ляхова не се поколебава да роби в историята, както и да оглежда настоящето през нейната призма и уроци. Очевидно за нея граница между минало и сегашно няма. И колкото да се опитваме да загърбим едното или другото, и двете непоколебимо ни застигат.

Централното видео, в което освен от визията зрителят е ръководен и от гласа на авторката, е заобиколено от 4 прожекции. Те отговарят на четирите сезона, които напомнят за цикличността на живота и неумолимия ход на времето. За символичен завършек може да се приеме последният почти статичен видеокадър, в който през архивната снимка бавно преминава слънчев лъч – моментно съживяване или лъч дълготрайна надежда.

Има ли език?

Настоящият текст е продукуван от изложбата в галерия „Структура“ НЕСТАБИЛНОСТТА ИМА ШАНС: Обществени пространства в (почти) движение от 16 юни до 29 юли. Изложбата представя северномакедонски автори, които с критически патос изобретяват всекидневието си. Настоящото есе дължи повода си на една конкретна група: ОРА (ОКА – Обсесивно-компулсивна агресия) Кутия за оплаквания, 2012 интерактивен проект

ОРА (Obsessive Possessive Aggression)
Complaint Box, 2012
interactive object

Работата, която е пред вас, е (микро)призив за действие. Винаги променени и винаги преконтекстуализирани. В съответствие с новата специфика. Този път кутията носи абсурден въпрос. По принцип добронамерен, който в този контекст може да се разглежда като политически. Никой няма да бъде задоволен. Притеснението става споделено, а травмата колективна.

Многократно ни е връхлитал този въпрос. Многократно е бил и е повод за агресия. Многократно и по различни поводи в съзнанието ми, стъписан от неговата настоячивост, се е появявал въпросът: Има ли македонски език? За да се отговори на подобен въпрос, сякаш трябва да се откажеш от знанията, които имаш, от тежките си нощи, от диктата на фантазматичното господство. Кой е Месията на езика? Кой именува нещата и поглъща всяка буква, за да даде език някому? Има ли език на грифоните, на бенгалските тигри, на деветокласниците, език на явяването и език на оттеглянето? Има ли език?

Работата на ОКА – Obsessive-компулсивна агресия, част от изложбата в галерия „Структура“ НЕСТАБИЛНОСТТА ИМА ШАНС: Обществени пространства в (почти) движение, поставя този въпрос ребром. В кутията всеки може да пусне своя отговор, всеки може да даде език на неясните очертания на Другия, всеки може да отседи. Ние знаем наизуст фрази, съчинения, стихове. Думи, които са ни белязали, дискурсивни събития, в които отломки пребиваваме. Но това не е абсолютизмът на езика, не е Буквата, която бележи езика, а само нашата неразделност от нашите думи и езици, от нашия синтаксис, от простата възможност на смъртта. Силата на езика можем да проследим в одата на Иван Вазов „Българският език“. След Освобождението правото на език е сякаш право да се структурираме като нация. Общност, която трябва да установи родовата си идентичност, срещупоставила се на изпитанията на епохата. Не сме се познавали, така сме се научили. Текстът грои анонимния „хор“, за да се опита да се осмисли на родния си език. Това е текст, набразден от светлина, фотография от пищен

Снимка Иван П. Петров

празник. Това е текст, белязал абсолютизма на езика, търкалящ след себе си поколенията в езиков отзив. Езикова икономия на Вазов предполага задаването на въпроса за македонския език и неговите права на съществуване. Защищавайки езика си, ние защитаваме собственото си тяло, защитаваме сърцето си, което винаги е средата на едно стихотворение, ако се доверим на Дерида. Защищаваме земята си, пръстта под ноктите си, съсиреците кръв, напоили голямото родолюбиво несъзнавано. Езикът е структурирано несъзнавано, твърди Лакан, и аз вярвам в това. Езикът зове тялото, той е някакво преминаване отвъд себе си в гостилниците на другия. Изложен на опасност, той става войнстващ, гримасничещ, става авангард. В езика ни завлича потресът, с него назоваваме виновниците, които не знаят добре историческите уроци, в него показваме изоставения архив. От архива се ражда травмата. Още през 1920 г. Фройд описва травматичните неврози като преживявания на бойното поле. Има и бойно поле на езика, там травмата вирее добре. Репрезентацията на травматичното преживяване се акушира най-добре в езика. Там зейва празнота в субекта. Но травмата е нерепрезентируема. Тя е мюсюлманинът в езика. Според Джорджо Азамбен мюсюлманинът не се поддава на свидетелство, но има

име. Това ни застава да попитаме: Има ли Аушвиц в езика? Място, където си без име, без родина, без воля и съзнание. Какво е това място? Дъното, където езикът става не-език.

Работата на ОКА – Obsessive-компулсивна агресия ни застава да мислим за тези обрасли места, за тези блатни обиталища, за това неопределено съществуване – македонския език. Obsесията и компулсията са симптоми. Те изискват автоматизма и повторението да влязат на сцената, да утвърдят наличието на травма. Но има един парадокс – колкото по-явно я преживяваме, толкова по-неспособни сме да я познаем. Езикът е свлачище, ще запечата в едно смисъла на симптома и неговата буква. Там долу е ритъмът на македонския език, на българския език, езици, които учредяват времето, разделят телата ни, явяват ни.

Оттук нататък това е белегът, който ни разделя, със страст, която чертае в нагорност пориба за бяство от другия. Скромно и въздържано. Обидата винаги се търкаля като топка и се завърща при теб. Езикът е прострелян от небивалци, битки, избори и политически предрешения.

Сякаш става език, който не ме означава. Искам да вярвам, че другият ме означава, Неговият език, неговата интонация, неговият тембър. Как да издирим кой са първи в езика? Кой ще възпроизведе влизането на първия, когато изтласканото се завърне? Македонски език има! Той е свят на болката и неприемането. Той е терористичен акт в подножието на езика, между скулите. Бенвенист различава семиотична и семантична функция на езика. Думите и техните образи имат различно значение за травматизирания и този, който не познава травмата. Езикът е национален мит, той е на „въобразената общност“, както казва Андерсън. Той е по избор и по родословие, изплъзва се от ръцете, остава се да бъде извън тялото, изтрива граници, между нощта и зазоряването.

Работата, която разгледахме, е „крштика на насилено“ (В. Беньямин). Само „божественото насилено“ (В. Беньямин) е позволено. Не мога да науча делата на другия, но мога да позная езика му. Да изричам поезията му, да се опитвам да го опитомявам. ОКА пита: кой най-напред е бил захвърлен в езика? Чия нестабилност има първа има шанс да оцелее?

Кутията, която задава този неудобен въпрос, е шредер. Унищожава отговора, който си дал. С това анулира и всяка възможност за означаване. Изразът „национален език“ се разкъсва, буквите се комбинират в неузнаваем брътвеж, отговорите стават купчина език и държавните граници се стопяват. В това „претопяване“ на езика се крие и неговата мощ – да прави от вавилонските кули мрежи от отношения, в които върви кръвотокуът на една обща „духовна форма“.

ИЛИЯН М. ШЕХАДА

НАГРАДИ

Кои са носителите на френските литературни награди „Гонкур“ и „Ренодо“?

„Гонкур“ – най-престижната френска литературна награда, беше присъдена на френския писател Жан-Батист Андреа за „Бди над нея“ (*Veiller sur elle*) – любовна история, чието действие се развива по времето на фашизма в Италия. Петдесет и две годишният автор беше награден в 14-ия кръг – свидетелство за разногласията в журито на литературната награда, председателствано от Дидие Дьокоен, чийто глас се брои двойно. „Това е много емоционален момент, току-що избърсах сълзите си в таксита“, каза Жан-Батист Андреа, пристигайки в ресторант „Друан“, където наградата се връчва по традиция от повече от век. Жан-Батист Андреа се съревноваваше със смятаната за фаворит Ерик Райнхард, Гаспар Кьониг и Неж Сино, която спечели в понеделник наградата „Фемина“. Само с четири романа зад гърба си, Андреа спечели най-престижното отличие за френска литература благодарение на обширната си творба, посветена на скулптурата и Италия – страната на баба му по бащина линия. Романът разказва за Мимо, който е роден в бедност и чиракува при скулптор. Той се влюбва в наследницата Виола Орсини и пътува с нея през годините, докато Италия не попада в лапите на фашизма. Спечелването на „Гонкур“ гарантира значителни продажби през последните два месеца на годината, които са най-важни за книжарниците. Жан-Батист Андреа, считан все още за „млад автор“, сччитава мечтателната си личност с метода на концентриран творец, за да успее първо в киното, а след това и на литературното

поприще. „Исках да напиша нещо по-голямо от това, което съм писал преди, да оставя зад гърба си всички ограничения, които си бях наложил не само през двадесетте години в киното, тъй като бях сценарист и режисьор, но парадоксално и в първите си три романа“, сподели писателят в свое интервю в края на октомври. Въпреки че киното е първата му професия, Жан-Батист Андреа, който от малък се увлича по романите, иска да се занимава само с едно – да пише. На 45 години Андреа вече не е сигурен, че иска да се захваща с тежката задача да събира бюджет за филм. „Чувствах се така, сякаш удрям на камък“, спомня си той. Защо най-накрая да не напише романа, който ти в себе си? „Знаех как се пише сценарий, а не роман. Сценарият е ограничен, той е удобен, а в романа всичко е позволено“, казва той. Андреа се впуска в мечтаното поприще с „Моята кралица“ (*Ma reine*). След успеха на третата си книга „Дяволи и светци“ (*Des diables et des saints*) писателят вече може да се посвети на амбициозната си четвърта творба, с която иска „да разруши всички граници“. Наградата „Ренодо“, обявена непосредствено след „Гонкур“, беше присъдена на Ан Скот за романа ѝ „Наглите“ (*Les insolents*). Творбата на Скот разказва за пристигането „насред нищото“ на Алекс, композиторка на филмова музика, която решава да напусне Париж, за да преоткрие себе си, желяйки да живее „другаде и сама“. Героинята е измислена двойничка на авторката, която напуска френската столица и заминава за Бретан, където живее понастоящем.

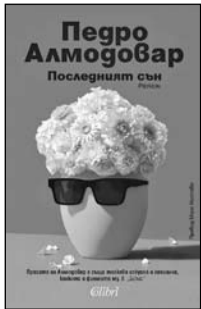
Жан-Батист Андреа

Ан Скот

Родена от майка руска фотографка и баща френски колекционер на изкуство, Ан Скот израства в Париж, преди да се премести в Лондон на 17-годишна възраст. Бъдещата писателка е била манекенка, барабанистка в пънк група и честа посетителка на парижката ъндърграунд сцена на нощния живот. Започва да пише на 29-годишна възраст. Сред произведенията ѝ са „Асфикция“ (*Asphyxie*) и „Суперзвезда“ (*Superstar*). Ан Скот не беше смятана за фаворит за наградата „Ренодо“, за която се съревноваваха още Гаспар Кьониг с „Хумус“, Лилия Асен с „Панорама“ и Сорж Шаландон с „Разрешеният“.

АВ

Педро Алмоговар,
„Последният сн“,
прев. от испански
Маня Костова, изд.
„Колибри“, 208 с., 2023,
22 лв.

„Тази книга е най-близка до фрагментирана автобиография, непълна и донякъде криптирана.

Все пак вярвам, че читателят ще добие максимална представа за мен като филмов режисьор и като разказвач (като писател) и за това как в живота ми тези две неща се преплитат.“ Така Педро Алмоговар определя „Последният сн“ (2023), сборник с 12 разказа, обхващащи богато разнообразие от теми, в пленително съжителство на фикция и реалност, и от епохи – от края на 60-те години на миналия век до днес. С увличаща непринуденост авторът позволява на читателя да надникне в ума и в сърцето му. Споделя свои размисли, преживявания, настроения, радости, разочарования, фобии, експериментаторски търсения.

Дъглас Стюарт,
„Младият Мънго“,
прев. от английски
Радостин Желев, изд.
„Лабиринт“, 400 с.,
2023, 22.90 лв.

Джеймс и Мънго са родени под различни звезди, единият е католик, другият

протестант. В Глазгоу от 90-те години, разкъсан от ожесточени гангстерски войни, двете момчета би трябвало да се мразят и да са заклетни врагове, но ето че между тях се зараждат силни чувства. Във време, в което се ширят кърваво насилие и неизкореними предрасъдъци, Мънго трябва да хвърля огромни усилия, за да скрие забранената си любов – най-вече от по-големия си брат Хамиш, главатар на банда, който е готов на всичко, за да защити семейната чест. Когато майката на Мънго научава истината, тя решава да го изпрати на едно езеро заедно с двама мъже, рибари, с тъмно минало, обещали да го направят истински мъж. Там, в горите в дълбоката провинция на Шотландия, Мънго трябва да се научи да се бори, за да оцелее и да извоюва свободата си.

Филип Груич,
„Наемателят“, прев.
от сръбски **Таня
Попова,** изд. „Изда“, 136 с.,
2023, 13 лв.

Неназованият разказвач в романа на Филип Груич се появява „от нищото“ в един град, където

търси място за себе си. Всичко, което му трябва, е квартира. Историята на романа се развива във време доста близко до днешното и мястото на нейното разгръщане може да бъде навсякъде. Повестоването добива истински размах едва когато бившата приятелка на негов колега от работа се втурва почти стремглаво в живота на разказвача, и с която той скоро ще заживее в нейния апартамент, все още еднакво инертен по отношение на собственото си самоопределяне и себerealизация. Но „външният свят“ изисква и очаква от него все повече. Романът е включен в краткия списък за наградата на NIN и в краткия списък за Европейската награда за литература.

Видео есета за съвременна литература

От началото на 2023 г. в платформата на YouTube в канала на Versus Publishing на адрес <https://www.youtube.com/@Videokritics> можем да следим поредицата „Видео есета за съвременна литература“, предлагаща алтернативен поглед към значимите литературни произведения както на български език, така и в превод. Критическите рефлексии са осъществени и под формата на подкаст в Spotify. Поредицата е подходяща както за специализираната публика, следяща публичните обсъждания на новите идеи в българската литература, но също така е подходяща за почитателите на съвременните български автори, като би ги подпомогнала в търсенето им на допълнителен поглед към техните произведения, и най-сетне, мисля, че ще е полезна и за гимназистите, които имат интерес към хуманитарните предмети. Формата на видео есето позволява на образованата публика да научава интересни факти както за съвременни поети и писатели, така и за канонични автори и интерпретациите на класическите им текстове. Публикуването на епизодите във виртуалното пространство позволява тяхното повторно гледане и лесната им достъпност. С всеки следващ епизод се поставя и актуален въпрос – каква е връзката на представяния прочит със ситуацията в България и българската литература като цяло. Така през обсъждането на конкретни отправни точки (книги, автори, произведения) се проследява напрежението между канонична и съвременна, българска и световна, популярна и специализирана литература. Отделните епизоди имат различни водещи – Марция Калинова, Йорданка Белева, Камен Рукев, Камелия Спасова, Франческа Земярска, Иван Георгиев и др. На ротационен принцип авторите на видеата представят своя прочит на ярки заглавия, появили се през годината или пък поглед към събития, свързани със съвременната поезия и проза. Можем да открием епизоди за книгите на ВБВ, Калин Михайлов, Димитър Кенаров, Анна Лазарова, Нурие Муратова, Тодор П. Тодоров, Антоний

Димов, Саша Станишич, Галин Тиханов, Галина Николова, Халдоура Торосен, Георги Господинов, Миглена Николчина, Ани Васева, Кристиан Енчев и др. Видео заснемането и монтирането са важните стъпки в процеса на дигитализирането на съдържанието на видео есета, така че е изключително важно да се отбележи успешното справяне с нелеката задача на Йоана Неїкова. Визуалната рамка на поредицата е нейно дело, нейн е предимно монтажът, но много често името ѝ ще видим га стои и към други компоненти на визуалното в есета – видео импресии, генерирани на образи, фотографии, снимане с камера и др. Сред важните професионалисти, които е привлякла поредицата, са още художникът Александър Байтошев и артистите от *няма никої*, *Punch Deck*, *Infraction*, които допринасят за музикалната среда. Логото в края на епизодите припомня, че поредицата е подкрепена от Национален фонд „Култура“, тъй като е част от „иновативните модели за критика“ на „Програма „Критика“ 2022. Самият жанр на видео есета наистина е сред „иновативните модели за критика“, които към днешна дата са завладели световната сцена, разпространяват се в много и разнообразни вариации и разклонения, като в България форматът е все още слабо познат.

В хода на отделните „публикации“ през годината „Видео есета за съвременна литература“ се ангажираха с популяризацията на художествена и критическа литература от съвременни автори в YouTube и Spotify, личи си сериозното отношение към младата публика и желанието да се достигне до нея, да се насърчи постигането и запазването на високи художествени и научни стандарти в българското културно пространство, да се съхранява и популяризира наследството на българската литературна критика. Но преди всичко да се предложи смислена интерпретация към важно произведение, критика в реалния смисъл на думата, задълбочен поглед към отделен автор и почерк. Видео есета набавят важна теория, с която произведението да диалогизира, но същевременно е отворено

към другия – предизвиква размисъл и отваря дискусия. Заедно със създаването на вкус към съвременната литература, поредицата предлага творчески подход към преподаването на най-нова литература. Като допълнителен ефект епизодите насърчават четенето, като използват новите медии и дигитални канали. Формата на реализиране отразява прехода към все по-засилваща се дигитализация в съвременната култура, като се справя с необходимостта от достъпно и интересно представяне на теми и проблеми на литературата, включването на разнообразни мнения и разностранни перспективи подобно на телевизионно предаване. Едновременно с това личи желанието на авторите да се достигне до максимално широк спектър от зрители и слушатели, желание да се повиши разбирането за литература и съвременност, тяхното преплитане.

По отношение на критичното пространство – можем да мислим дали е възможна „дигитална“ критика в днешния променящ се свят. Тенденцията, от една страна, се вписва в общата рамка на дигиталната хуманитаристика, насърчаваща циркулацията на литература през нови виртуални канали, от друга, разбира се, поставя въпроса – какво се случва със „старата“ и „не-иновативна“, но „базова“ за всяка култура критика? Дигиталните формати, които съществуват на български език, рядко се насочват към литературно съдържание (те са предимно в сферата на забавлението, козметиката, спорта или пък съдържат политически коментари). Важно е да се концентрират сили и време в усвояване на нови средства за достигане до четящата аудитория, но задължително трябва да се мисли и по посока на традиционната критика като текст и диалог с други критически текстове. Ако традиционната литературна критика, която принадлежи на едно високо „професионално“ ниво, започне да стеснява своя кръг от специалисти, не е добър атестат за бъдещето на една култура.

ХРИСТИЯН СТОЯНОВ

IN MEMORIAM

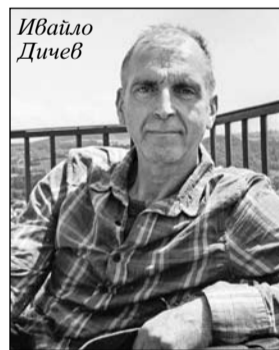
Александър Андреев: Ивайло Дичев имаше забележителен талант да анализира света наоколо

Кога се запозна с Ивайло Дичев и кои са първите неща, които те впечатлиха у него?

Нека първо да кажа, че много тъгувам за скъп приятел и съмишленник и никак не искам да „мародерствам“ за негова сметка и да се къпя в отразената му светлина. Мъчно ми е за Дичев, той беше страхотно талантлив и изключително почтен човек. Запознахме се през 1976 г., но вече бях чувал много за него от други наши връстници. Тогава се смаях от възбуждението му и както биха казали днес – от неговата креативност. Пишеше разкази, които от тогавашната ми тийнейджърска гледна точка смайваха със своята проникновеност и с изкусно сглобените истории. Създаваше музика, създаваше сюжети около себе си, беше загадъчен и недостъпен.

През последните десетилетия той се интересуваше от културология, социални науки и политическа култура, но всъщност започва пътя си като белетрист. Има няколко сборника с разкази, един роман, но освен това композираше и музика? Имаш ли преки впечатления от музицирането му?

Някъде в края на 1980-те години той престана да пише художествена литература. Имам нестандартно обяснение за това решение. Както казах, Дичев беше невероятно почтен човек. Мисля, че е усетил литературата, художествената измислица като вид „лъжа“ (каквато тя си е) и затова е решил вече да не си измисля

възхищавах. Имах чувството, че може да свири (да „музицира“, както казваш) дори на продънена кутия от обувки. Освен това с очите и ушите си преживях създаването на няколко „рок опери“, на песни и дори на една оратория, в които Дичев беше един от главните композитори.

Той беше дългогодишен сътрудник на българската редакция на „Дойче веле“, пишеше коментари, даваше и интервюта по актуални теми. Какво го отличаваше най-силно от другите публични коментатори последните години?

За трети път: неговата безкомпромисна почтеност. Дичев никога не обслужваше политически каузи, пишеше само онова, което мисли. Сред съответните среди е разпространено мнението, че той е западноевропейски тип ляв либерал, но това определение е прекалено схематично и бледо, то не може да опише изчерпателно мислителя Ивайло Дичев. Ако трябва да го

историч, а да анализира света наоколо. За което имаше забележителен талант! За музиката... Лично аз съм много непохватен в това отношение, тъй че просто мъбчачливо му се

сведа до няколко думи: неговите каузи бяха свободата, справедливостта и разумът. И всичко, което пишеше и говореше, беше зов за свобода, справедливост и разум. Щастлив съм, че толкова години защитавахме тези каузи в седмичните си колонки за „Дойче веле“. Впрочем някои от тях бяха публикувани и от други езикови редакции на ДВ, а македонските колеги препечатаха и публикация в негова памет.

Неговата загуба ме кара да ти задам следния въпрос: оредяват ли редиците на интелектуалните авторитетите в България според теб?

Сега, това е доста помпозно формулирано и самият Дичев сигурно би се притеснил да бъде поставен в такава тържествена рамка. Но да, така е. С две важни уточнения. Първо: той оставя след себе си стотици свои ученици и последователи, които – живот и здраве – ще надграждат, както биха казали по-младите. И второ: дискурсивният пейзаж много се промени – не само в България, това е световна тенденция. Все повече хора живеят в балони в социалните мрежи, всеобщите авторитети вече почти няма, дори обратното – авторитетите масово биват мразени. И Дичев болезнено го изпитваше на свой гръб... Тъжно е. И тъгуваме за него.

С дългогодишния ръководител на Българската редакция на „Дойче веле“ Александър Андреев разговаря ЕМАНИЛА А. ВИДИНСКИ

Мария Куманова: Поезията е разискване на болящото, но може и да е симптом, че още си напълно жив

Докато в първата ти стихосбирка „inclavo“ (Scribens, 2018) фразите все още запазват своята цялост и проследимост, то в „Тилда“ (Scribens, 2023) изречението, синтаксисът като че ли напълно се разпадат, думите прииждат и рапират в някакъв неустов ритъм, понякога почти без нищо, което да озвучи транса им, надудничавостта им. Движение от какво към какво е това?

Харесва ми да си мисля, че в „Тилда“ най-после открий гласа си. Това обаче може да е някакъв капан на езото, който да ме кара да си мисля, че гласът е все по-мой, а той да е все по-чужд, все по-колекативен и несъзнаван. Това е разпадане на носталгии (по „inclavo“) или на безкрайности (по последното стихотворение от „Портокал“ на Нинко Кирилов, към която имах удоволствието да се включа редакторски. Обаче последното е невключено в книгата).

Много от стиховете ти са списъчни, като императивни напомнания, като поставяне на задачи пред себе си. Има ли „задача“ твоеето писане, цел спрямо самата теб?

Спрямо мен най-често има за задача да ме лекува и да не ми позволява да забравя. А понякога обратното – да ми позволи да забравя. Да оформя нещо с думи и да го пусна по пътя му. Помага ми да се справя със страха, че времето се изплъзва между пръстите, освобождава ме, пази ме.

В стихотворението „изнасяне“ от предишната ти книга вратата се оказваше с тонка, невъзможна за отваряне от външната страна на напускането. В „Тилда“ започваш със стих, в който оставащ, за да затвориш вратата и „от външната и от вътрешната страна“. Търсена ли е мислена връзка? Възможно ли е изобщо човек да се изнесе, да си тръгне – и от какво?

Тази връзка изобщо не беше мислена, откри я отново Нинко Кирилов (редактор на „inclavo“ и скъп приятел), когато писа един свой текст върху „Тилда“. Според мен изнасянето и тръгването са напълно възможни, по-скоро е въпрос да проследим кога е най-добрият момент да се случат. Дали той предстои, или пък има вероятност вече да е отминал. Да сме си тръгнали случайно, без да сме забелязали.

Онова „ще започна да се разслоявам“ и „това тяло ми е тясно / искам да изляза да отида / някъде другаде“ от „inclavo“ тук сякаш върви към завършване. В „Тилда“ гумата „тяло“ е като че ли най-споменаваната... Има непрекъснато движение към отстраняване, изхлудване, излизане от него и от самата себе си – ако то е това, което те съдържа...

В реалността на моменти ми е изключително странно, че съм в тялото си. Сигурна съм, че хората не сме само тях, но в това конкретно измерение на живота сме принудени да сме поставени точно в тези тела. И поне можем да играем според правилата им, но и да спазваме ограниченията им.

Рядко текстовете ми се захващат здраво за реалността, но за един конкретен от „inclavo“ ползвах за допирателна един свой сън. В него сънувах, че отварям вратата

на една пералня и отвътре изваждам собствения си труп. Беше по-мъничък, по-беззащитен... безжизнен. И тогава се замислих: кое е това „аз“, което разказва в момента? Сънят беше доста ярък и със сигурност имаше някой, който вижда и усеща всичко това.

Мария Куманова

Бях си „аз“, но изобщо не бях свързана с тялото си. Не съм имала други такива извънтелесни преживявания и затова си спомням ярко този сън.

Преброяване и инвентаризиране на загуби ли е поезията?

Не мисля така. Поезията е необходима крива, опорна точка, отпласкване. Но и седимент, избистряне. Разискване на болящото, но болящото не е задължително загуба или нещо негативно. Може да е нещо много хубаво. Може да е симптом, че все още си напълно жив.

„щом губя възторга е време да тръгвам“, пишеш. В това ли се състои загубата на битката с времето, остаряването ни?

Това е една препратка към „Да не оставам, никъде да не оставам по-дълго от възторга си“ на Илко Димитров. Но като контрапункт ми се иска да загатна и „Красотата винаги е тук, единствено очите закъсняват“ на Едвин Сугарев. Не мисля, че остарявайки, губим битката с времето, не мисля, че е битка, мисля я повече като игра, но по-скоро то я води с нас, не ние с него. Времето е най-големият подарък, но времето не е и линейно, затова и ни е трудно от рационална позиция да пресметнем колко точно ни е дал.

Вярваш ли все още, че „ако изречеш нещо / става истинско“?

Истинско е и много преди това. Докато не го изречеш, си мислиш, че си в безопасност от себе си. Реално не си и както би казал Жлъч – никой не е в безопасност от себе си.

По какъв начин би могла да се осмисли „тонката в стомаха“?

Тя е като едно къбло прежда, с което си играе котка. Колкото повече си играе, толкова повече се заплита и разплита. Стои напред разплелото се къбло и гони опашката си. Ако успокоим котката, имаме шанс да хванем края на нишката и да навием къблото отново. Въпросът не е как да успокоим котката, а какво е котката за нас.

Какво всъщност представлява за теб „свикването“ (с болката, с неизбежността, с...)?

Свикването като понятие уж носи негативна конотация, но всъщност е качване на ново ниво. По Чеслав Милош: „Това, което ме погубваше, не ме погубва вече“. И е красиво, и отваря полета, и е ново. Болката намалява и предоставя пространство за още много нюанси.

А кое от онова, което ни предоставя светът, е най-насъщно за „измисляне“?

Това, на което можем да сме дом или поне начален тласък. Хлъзгаво е да кажа, че е това, което ни лекува или това,

което може да оправдае собствените ни потребности – това не е.

Защо според теб носталгията е преди всичко към декора, към обстоятелствата, към мизансцена, а не към хората?

Декорът е по-постоянен, по-малко мобилен, по-малко може да ни изненада. В него носталгията ни има къде да свие гнездо и да е сигурна, че то ще остане непокътнато до следващото ѝ завръщане от юг. Аз се чувствам силно свързана с много физически места и смятам, че имам много спомени с тях, които реално се оказват не толкова много. Един от най-близките ми хора се отнася с насмешка към тази моя особеност – сантиментално да въздъхвам: „Толкова много спомени!“, когато съм била някъде за една вечер, две, пренебрежимо малко време.

Изчезва ли незапомненото? А онова, което (ни) липсва?

Страх ме е, че незапомненото изчезва, да. И освен че незапомненото изчезва, това, което сме запомнили, също ще изчезне – но с нас накрая. А онова, което ни липсва, също изчезва, но по друг начин – като никога да не е съществувало.

Каква е природата на „другото“, за което настояваш и искаш в един от стиховете си – съдено ли е изобщо да го придобиваме?

„Другото“ пак си е „същото“, но със засилени с един оборот повече възприятия, отворени на сантиметър повече „двери“. Другото е това, което стои под реалното, което виждаме около себе си. Горното понякога придобива леко сивкав оттенък, а под него е цветното и пулсиращото, свързано в перфектен дизайн. Никога не можем да го придобием за постоянно, но можем да се надяваме да го наблюдаваме по-често.

Когато пишеш, че „сега съм аз но можеше и друг да бъде“, това означава ли, че няма значение кого си в поезията, че твоеето аз там е флуидно, заменимо, фиктивно?

Ще си послужи с цитат от една по-сурова версия на „Тилда“, преди намесата на финото перо на редактора ѝ Стефан Иванов. Във финалната версия в един от текстовете се среща: „аз – пълна, слаба, слята / аз – остра, тиха, свята“. Първоначалният беше „аз – пълна, слаба, ВСЯКА / аз – остра, тиха, свята“.

Но би ли се отказала напълно от очертанията си, както се питаш в един стих? Ако трябва да запазиш три неща в тях, кои биха били?

Едновременно ми е мечта и едновременно никога не бих. Бих запазила само неща, достатъчно флуидни, за да не ограничават – като водата, която може да е буйна, пенеща се, бяла или тъмна, непрогледна или прозрачна, или огледална и заслепяваща. Искане ми се да не казвам „музиката“, защото е много клиширан отговор, но „Тилда“ е силно музикална книга и ще ѝ изменя, ако кажа нещо различно. И третото се надявам да е въздухът, който все още не знам дали ми е станал очертание, но се надявам да е така.

И в двете ти стихосбирки се появяват обещанията на героинята 88 години, които да живеят – явната вечност, безкрайността. В новата обаче казваш, че „май по-трудно ще изкараш тези 88 години които си представяше“. Защо? Това е един от най-ранните текстове в „Тилда“, написан още докато „inclavo“ тепърва излизаше от печат. Дано да е било само младежко заричане.

Разговора води
АНТОНИЯ АПОСТОЛОВА

Джонатан Франзен,
„Кръстопътища“,
прев. от английски
Владимир Молев, изд.
„Свела“, 584 с., 2023,
39,90 лв.

1971 година. Ден
преди Бъдни вечер
облаците над Чикаго
се съгъстват. Ръс

Хилдебранд, младши пастор в либерална протестантска църква в предградията, се готви да строши оковите на отдавна втръсналия му брак, стига съпругата му Марион, която си има свой таен живот, да не го изпревари. Големият им син Клем, убеден, че знае всичко за света първокурсник, се прибира за празниците с новина, която ще разтърси баща му. Сестра му Беки, госкоро добро момиче и неоспорима красавица, се отдава на изкушенията на хипарския живот. Гениалният им по-малък брат Пери, който тайно продава наркотици на хлапетата, взема неочаквано решение да стане по-добър човек. В „Кръстопътища“ писателят се отправя към миналото и проследява историята на две разминаващи се поколения.

Антонио Мачаго,
„Хуан де Майрена“,
прев. от испански
Стефка Кожухарова,
изд. „Ерго“, 378 с., 2023,
20 лв.

Главният герой на тази творба, всъщност мозайка от фрагменти, е измисленият поет и

преподавател Хуан де Майрена, алтер его на Антонио Мачаго, който заедно с учениците си се отдава на размисления за обществото, изкуството, културата, литературата, фолклора, религията, вярата, философията, морала, историята, политиката – накратко, за човешкото и за божественото, както той сам казва, с елегантен жест изчерпвайки всички теми на занятията си по реторика и софистика. Преводът е по издание, в което оригиналът от 1936 г. е допълнен със статии на А. Мачаго, публикувани в печата през 1937 и 1938 г.

„Хоризонти на
словото. Сборник
в чест на 80-
годишнината на проф.
Кирил Топалов“. Съст.
Николай Чернокожев,
Анриана Спасова,
Владимир Игнатов,
УИ „Св. Климент
Охридски, С., 2023

Внушителният сборник със заглавие „Хоризонти на словото“ е посветен на юбилея на проф. Кирил Топалов и наистина изразява почитта и вниманието на няколко поколения учени към творчеството му. Отделните раздели в тома съдържат прочити на художествените произведения на Топалов, както и множество статии, които влизат в диалог с научните му трудове. Изданието съдържа и библиография на публикациите на Кирил Топалов, както и на публикациите за него. Сборник – образец за начина, по който следва да бъде осмислено делото на един творец и учен.

Портрет на един липсващ баща – “Jazz War” на Вим Класак

Как се снима документален портрет за човек, който отказва да бъде сниман? А когато този човек не е случаен герой, а бащата на режисьора, то липсата на въпросния субект предвещава ако не артистичен провал, то поне крайно безинтересен финален продукт. Но не винаги това е заблуждение. Или поне не е когато Вим Класак е режисьор. „Оцет“ или “Jazz War” (2001) както е преводното му заглавие от чешки, е първият късометражен филм на един от най-интересните съвременни документалисти – чеха Вим Класак.

Роден през 1980 г., той израства в семейството на Яна Класакова – преводачка от руски и съпруга на известния чешки джазов и оперен композитор Емил Вилкици – бащата, който не е част от живота им (вероятно затова Вим решава да приеме фамилията на майка си), но към когото Класак решава да обърне поглед, докато е студент в документалния департамент на Филмовата академия в Прага (FAMU). По време на следването си, през 2001 г. той снима “Jazz War” – дебютният му късометражен проект, отличен с награда за най-добър документален филм на Академията. Малко след това основава Нуретmarket Film заедно с Филип Ремунда. Да бъде продуцент на филмите си освен режисьор, той решава заради „рисковете, които предприема по време на снимки“, които друг продуцент едва ли би бил склонен да поеме, но които са така нужни за документалните филми, които така или иначе се раждат в процеса на общуването с героите и никой не би могъл да предположи колко време (и пари) този процес би отнел. Режисьорът обича да провокира и да вдига булото от теми табу, както в „Белият свят, според Далиборек“ (2017), който разказва за художник, любител на филми на ужасите, музикант, живописец и радикален неонацист. Противоречивият герой е видян едновременно със страхотна емпатия към човека, както е и с дистанция към неонацистката му същност. Понякога филмите на Класак говорят за толкова очевидни неща, за които никой не би се захванал да направи филм, какъвто е случаят с първия му пълнометражен проект „Чешка мечта“ (2004), който изследва влиянието на рекламата и масовата психоза, която тя оказва върху хората – тук той проследява отварянето на нов хипермаркет, предлагащ най-ниските цени в Прага. Българските зрители вероятно познават Вим Класак и от последния му проект „В капана на Мрежата“, който беше част от документалната програма на София филм фест през 2020 г. Не просто документален филм, а социален експеримент в реално време, в който три млади актриси (Тереза Тежка, Сабина Длуха и Анежка Питартова) в продължение на десет дни се представят за дванадесетгодишни момичета в мрежа за запознанства, за да проверят ужасяващия феномен на социалните мрежи от последните години – злоупотреба и изнудване на деца чрез публикуване на голи снимки. В рамките на десетдневния снимачен период с трите момичета се свързват 6000 мъже. След премиерата на филма за три седмици в кинозалите го гледат близо 330 000 зрители, което го прави най-успешният филм в Чехия.

Но да се върнем отново в началото на неговия карьерен път, който започва от “Jazz War”. “Jazz War” е филм за човек, който дори не участва в него. Портрет без субект. Разказ в разказа. Едно кратко, но голямо абсурдно произведение, решено в черно-бяло и облечено в пародийни сцени, под повърхността на които може би все пак греме болезнената травма от липсата на баща, но вместо по милозливо-наивен начин, тя е разгледана през поредица от комични ситуации и интервюта, в които самият режисьор не спира да се намесва, за да си общува със зрителите. Пред младия режисьор сега въпросът – как да запознаем публиката с човек, който липсва на екрана (а също и от личния му живот)? Малко след привидно започнал разказ, в сумрака, някъде в далечината се чува сигнал за стоп на снимки. Пред зрителите се разкрива целият снимачен екип, включително и Вим Класак, който обикаля нервни и рязко прекъсва процеса: „Да пробваме отново. Аз правя филм за баща ми, когото не познавам!“.

Черно-белият 23 минутен проект не цели да проследи сближаването между баща и син, нито пък е опит за каквато и да е било промяна на близост или опознаване между двамата. Дори в началото Класак да е имал такова намерение, надеждата му бързо изчезва, след като композиторият заявява, че е твърде млад, за да се направи филм за него и отказва да участва. Това не е предистория, описана в синопсиса на филма, а реална сцена и впрочем единствената, в която виждаме истинския Емил Вилкици. През останалото време той е „изигран“ от негов двойник, който Класак намира чрез обява във вестника: „Търсим мъж, който прилича на този човек (посочвайки снимка на баща си) за роля в студентски проект“. Миньорът Ота се отзовава и гледайки право в камерата, ни убеждава, че

визуалната прилика между двамата е поразителна, че той е най-добрият избор, на когото екипът би могъл да се спре, най-вече заради предварително вложеното от негова страна старание да оформи прическата си като тази на Вилкици, още преди да изпрати своята снимка. Филмът е динамичен, изграден от смешни и нелепи диалози, които само привидно потискат цялата сериозност на конфликта, но и които не отменят наболелите въпроси, които напират у зрителите, а най-вероятно и у самия Класак: Защо композиторият скъсва връзката със семейството си? Защо по време на единствената среща между двамата той пита сина си на колко години е станал, за да пие кафе?!, когато той е вече на 19 години. Дори тази сцена е пресъздадена в характерния пародичен тон, в който се движи филмът. Вим Класак разговаря през прозореца с двойника на Емил Вилкици, който се намира в личния му кабинет в операта, докато режисьорът е застанал на вишка, издигаща се на 50-ина метра височина, подказвайки му репликите, които двойникът трябва да произнесе, за да се разыграе тяхната неотдавнашна среща.

И все пак как да разберем повече за човека Емил Вилкици? Като разгледаме боклука, който оставя след себе си например, казва си младият режисьор и събира трима специалисти – философ, човек, отговорен за събирането на боклука в Прага и експерт по екология. На маса пред тях Класак изсипва плик с отпадъците от коша от дома на баща си. Тримата мъже започват сериозен анализ, разглеждайки внимателно отпадъците, което води до заключения за хигиенните навици на композитория: „яде предимно йогурт и пие фрешове – това говори за здравословен начин на живот“; за начина, по който се храни: „изглежда като човек, който се храни предимно навън“; дали събира боклука си отделно: „буталката е смачкана – това е човек с отношение към разделното събиране“.

Толкова за човека Вилкици, видян от режисьора през собствения му боклук. Въпреки това синът му успява да разкрие повече за композитория Вилкици. Музиката от авангардните му оперни композиции озвучават филма. Включени са и кратки откъси от негова опера, а огромната стълба, от която слезат пасажири от самолет, който е част от декора на музикалното произведение, напомня на монументалните постройки от „Метрополис“ (1927) на Фриц Ланг. Това, в допълнение със стилистичното решение

за черно-бяло и непрестанната игра на контраст от сенки и светлина, прави “Jazz War” да изглежда като филм от епохата на немското нямо кино по време на експресионизма, което явно силно повлиява на Класак. Филмите от този период са авангардни, нарушавайки правилата на линейния повествователен разказ, а актьорите трябва да преизграват. В “Jazz War” вместо преизграждане наблюдаваме тотален отказ от игра. Вим Класак настоява за дистанциране от сюжета, превръщайки тази липса сама по себе си в център на филма. Режисьорът непрестанно чути четвъртата стена, като изразява своята гледна точка и едновременно с това насърчава зрителите сами да допълват картината, която са видели на екрана, правейки ги активни автори в неговия изграден от отсъствия разказ. На финала “Jazz War” придобива все по-сюрреалистичен облик, особено в последния кадър на празното пиано, свързано с прахосмукачка наред поляна, чиито клавиши свирят сами, докато на заден фон се чува говорът на нетърпелива зрителка, присъствала на опера на баща му, която мърмори: „вече приключи, хайде да си тръгваме“. А пианото продължава да свири самотно, точно както Вим е продължил сам напред с живота си въпреки усещането за пустота, което само подобна липса може да остави след себе си.

Късометражният “Jazz War” може да бъде гледан безплатно в онлайн платформата Vimeo или срещу цената на един билет за кино в сайта за документални филми dafilms, където са качени и останалите филми на Вим Класак.

КАЛИНА НИКОЛОВА

“Jazz War”, Чехия, реж. Вим Класак, 21 мин., 2001 г.

РАЗКАЗ

Хосе Емилио Пачеко

Нощта е гъста. На пътуващия панаур – само тишина. В единия край на бараката се вижда мъж, цял потънал в пот. Пуши и се гледа в огледалото, в дъното на което вижда дима.

Светлината угасва. Въздухът сякаш замира. Мъжът отива до аквариума, запазва клечка кибрит, оставя я да изгори и гледа костенурката, която лежи под водата. Той мисли за времето, което ги дели, и за дните, които далечният вятър отнесе.

Адриана и аз се шляехме из селото. На площада видяхме панаура. Качихме се на виенското колело¹, с ремък и люлеещи се седалки. Съборих някакви оловни фигурки, свързах глинени форми, понесох електрически удари и получих от гресирано канарче червено листче, предричащо моето бъдеще.

Тази неделна вечер намерихме простор за щастието, ще рече краткотрайна забравя на миналото и на бъдещето. Отказах да вляза в къщата с огледалата. Адриана съзря една отдалечена от другите, окаяна барака. Когато се доближаваме, мъжът на прага изрецитира:

– Заповядайте, дами и господа. Запознайте се с Магреселва², злочестото момиче, наказано от небето и превърнато в костенурка, понеже не слушало своите родители и не ходело на неделна служба. Влезте и вижте Магреселва. Чуйте от устата ѝ разказа за нейната трагедия.

Влязохме. В един осветен аквариум видяхме Магреселва, с лице на момиченце и тяло на костенурка. Адриана и аз се засрачихме, че сме там и че се възползваме от

¹ Букв. „колелото на късмета“.

² Името се използва за растението орлови нокти. Произлиза от „майка“ (madre) и „проничеща гора“ (selva).

Далечният вятър

унижението на мъжа и на момичето, което по всяка вероятност беше негова дъщеря...

Когато разказът свърши, Магреселва ни погледна през стените на аквариума с изражението на животни с изтичаща кръв в краката на ловеца.

– Ужасно е, гнусно е – каза Адриана, когато излязохме от бараката.

– Всеки си печели хляба както може. Има много по-гнусни неща. Виж, човекът е венстрилоквист. Момиченцето застава на колена в задната част на аквариума. Оптичката измама те кара да вярваш, че всъщност има тяло на костенурка. Просто е като всеки друг трик. Ако не ми вярваш, каня те сама да видиш за каква игра става въпрос.

Върнахме се. Потърсих процеп между дъските. Минута след това Адриана ме помоли да се отдръпна. Подир малко и двамата се отдръгнахме... После сме се виждали още няколко пъти, но повече никога не говорихме за неделята на панаура.

Има сълзи в очите на костенурката. Мъжът я избяжда от аквариума и я слага на пода. Костенурката си свляга главата на момиченце. Нейната истинска уста изрича неясни приказки, които не се чуват във водата. Мъжът коленичи, взема я в ръце, притиска я до гърдите си, целува я, плаче и сълзите му капят по влажната и твърда коруба. Никой не би могъл да разбере, че той я обича, не би могъл да разбере безкрайната самота, която споделят.

Няколко минути стоят мълчаливо притиснати. После той ѝ слага пластмасовата глава, връща я отново върху тинята, сподява своите ридания, отива пак до вратата и продава още билети. Аквариумът отново се осветява. Мехурчетата се издигат във водата. Костенурката започва своя разказ.

Превод от испански: НИКОЛАЙ ТОДОРОВ

Дилър на реалности – какво ни пласира с него Николас Димитров?

„Дилър на реалности“ е киберпънк роман на Николас Димитров, публикуван през 2019 г. Авторът е любопитна личност – полиглот с разнопосочни интереси, живял в различни точки на света. Той е българин, но е написал романа си на руски език, така че българският книжен пазар разполага с негов превод от Марта Владова.

Постмодернизмът лъха още от корицата на книгата, представяваща кълбо от триъгълни фрагменти с части на човешко тяло. Наистина, дистопията, гротеските и порнографският дискурс в романа го потвърждават. Според някои медии книгата е публикувана първо в Русия, където провокира остри реакции заради „инструментализирането“ на религията и църквата. Твърдят, че в Турция дори е забранена. В България премиерата е съпътствана от анонс на автора, че пуска на пазара платформа за превод на художествена литература, надминаваща очакванията, формирани от приложения като Google Translate. Информацията за тази все още недостъпна платформа откривам в интернет единствено на промо сайта на книгата, който е на английски език. Сайтът предлага автоматичен превод на книгата на дълъг списък от езици. Файловете са в размер от около 30 до 50 страници в PDF формат, които не се генерират на момента, а се достъпват в платформата Google Drive. В секцията „Медии“ на сайта има „изрезки“ само от български медии. Предвид тези детайли, не би било чудно, ако цялата маркетингова стратегия на книгата е още едно ниво на художествена условност.

Действието в романа се простира от Сингапур до САЩ, произходът на персонажите е разнообразен, а футуристичните събития се разгръщат в относително краткия период от година-две. Главният герой Золтан

Варго е със смесен произход и дори с български корени. От него разбираме, че светът е много променен. Религията може да се практикува в кабинки с изкуствен интелект, които предлагат също разговор и медитация в желаната от клиента форма – всъщност това е интересна проекция на телефонните кабинки, познати ни от края на 90-те и първото десетилетие на новия век. Освен споменатите услуги, кабинките предоставят и възможност за конструиране на персонална реалност, в която няма невъзможни неща. Цената изглежда символична – извлечане на емоционалния профил на желаещия. Тази масово достъпна пристрастяваща технология става причина много хора да отхвърлят физическия свят, а резултатът от натрупването в обществото е вълна

от самоубийства и масови безредици. Това е поводът и нашият герой, който всъщност е индустриален шпионин, да получи предзвикателната си мисия: да се внедри в корпорация „Транс реалити“, която предлага тези услуги, и да разбере бъдещите им планове. Увлечен от задачата си, той създава новата технорелигия, наречена *трансферизъм*, която пък се оказва в основата на мащабна манипулационна схема. Технологичната концепция изглежда реалистична, особено сега, в контекста на пораждащата се вълна от виртуализации на личността. Визирам компания като Synthesia, която предлагат концепцията за дигитални хора (*digital humans*) и дигитални близнаци – интелигентни аватари, създадени по образ и подобие на дадена личност, които представляват човек или предоставят конкретна услуга в дигитална среда.

Освен главен герой Золтан е и разказвач. Той води по-голямата част от повествованието. Разказът е в

сегашно време, което доизгражда футуристичната картина. Разказвачът обаче предава събитията по-скоро като наблюдател, отколкото като участник. Това впечатление се дължи на вече широко използваното във фантастиката *сегашно репортажно време*, което добавя и ефект на загъване като на футболен мач. От предоставените преводи на сайта става ясно, че този маниер на писане не принадлежи на преводача, той дори е изгладил обрнатите синтактични конструкции в оригинала. Романът е със завдните 400 страници и в по-голямата си част защитава необходимостта от голям обем. Изграждането и изживяването на няколкото нива на условна реалност в романа изисква, разбира се, натрупване на детайли, и тези моменти от текста създават усещане за временен застои в повествованието. Все пак текстът се чете леко. Динамиката му е достатъчна за съвременния дигитален читател. В едно от интервюта си Николас Димитров твърди, че писал тази история в продължение на около двадесет години и я представя като прогноза за развитието на отношенията между хората в условията на дигитализация. Наистина, представяйки процеса на манипулиране на обществото и масовата му профанизация чрез дигиталните технологии, книгата оправдава тази заявка.

Освен на класическия хартиен носител романът е достъпен и в електронен вариант. Може да бъде намерен в Сторител (в аудиоформат с художествен прочит) и в интернет, където аудиозаписът е автоматично генериран с ниско към средно качество и вероятно е бил създаден, за да затвърди мистификацията от премиерата на книгата.

С подкрепата на Столична община

ЕКАТЕРИНА КАЛЕВА

Николас Димитров, „Дилър на реалности“, изд. „Колибри“, 2019

SUBUMBRA

Пред лицето на Другото

Научната фантастика традиционно, а и все още стои по-скоро в периферното зрение, ако не и в съвсемното петно на ценителите на „високата литература“ (каквото и да се има предвид по това клише). Не е изненадващо обаче, че именно тази уж *жанрова литература* успява понякога сякаш по-майсторски да преработи настоящето, а нерядко и да провиди по-надалеч.

Тед Чанг е водещо име в съвременните редици на жанра – специалист по компютърни науки от китайски произход, стъпил върху американската основа за художествена словесност, награждаван четири пъти с „Небула“ и пак толкова с „Хюго“ и др. Сборникът му „Историята на твоя живот и други разкази“ излиза на български двадесет години след появата си, благодарение на превода на Владимир Полеганов.

Книгата се състои от 8 разказа (по-точно 2 новели и 6 разказа), както и бележки към всеки от тях, най-вече за контекста им на възникване, но и допълнителни любопитни данни, напр. първоначалният тласък, довел до вдъхновението и написването им. Текстове на Чанг са посветени на различни, наглед несвързани теми, прескачащи между архетипни модели, религиозно мотивирани явления, но и фундаментални въпроси в същностното ядро на науката и съвременни парадокси, свързани с технологичното развитие и етичното му отражение върху най-новите социални явления. Сборникът отваря вратите към световите на Чанг със своеобразен опит или по-скоро алтернативна история – тази за Вавилонската кула, но проектирана върху по-друга пространствена среда (да го кажем така). Още оттам читателят може да долови майсторското боравене с реалитите на разказвания свят, с доброто строителство на историята, която, макар да не е задвижвана от традиционните механизми на човешки отношения между героите или техните индивидуални съдби, увлича със загадъчното си протичане между детайлите на ежедневието им, митологемите, в които са ситуирани като социум, специфичният им начин на живот със *свръхестественото*. То въпреки присъства като нещо тривиално, и около която тривиалност се построява цялото протичане на човешкото и обществено съществуване. Това *свръхестествено*, Друго, е тематично, но също

толкова неексплицитно ядро на още един разказ в сборника, *Агът е отсъствието на Бог* – според мен най-кинематографичната творба на Чанг, в която явяването на ангели е нещо, с което човечеството е някак привикнало. Явяване, което е винаги природен катаклизъм, с всичките му съпътстващи кошмари, увеличени през безнадеждната призма на обострени атеистичен патос на технологичната правоверност. Абсурдът на човешката смърт е изведен до краен предел от Чанг, спасение няма, понеже логиката не провижда надежда, иронията е издигната до някакво трансцендентално ниво.

Кръговото движение, нелинейното протичане са друга тема, около която гравитира не само първият разказ, но и далият частично заглавието на сборника *Историята на твоя живот*, станал известен с филмираната си версия *The Arrival* (2016, реж. Денис Вилньов). В него освен проблемите на световъзприятието и влиянието на езика при осъзнаването и кодирането на реалността, на абстрактизирането ѝ до концепти и оптам взаимодействието със съзнанието във формата на мисловни структури, е засегнато и отношението между частната и общата история. Историята на твоя живот може да е единствената история, която засяга изобщо историята на човечеството, но и *единствено* твоята история, която не касае никой друг извън единичното ти съществуване. Остава вечният въпрос как двете са свързани, понеже „дали“ изобщо не е и сякаш никога не е било тема. Впрочем оригиналното заглавие на сборника се заиграва с тази тема по много фин начин, буквално с пропускането на един определителен член.¹

Силата на езика освен в *Историята на твоя живот* е невидимата изтъкваща материя и в разказа *Седмдесет и две букви* – какво би станало, ако разбирането за силата на езика и неговата т.нар. „номинараща функция“ се възприеме като даваща битие и се прехвърли от кабалистичното учение към технократската парадигма на съвременния прогрес? Цялата тази интелектуална игра се проецира върху една паралелна историческа линия, като паралелно с това се навлиза в проблематиката за логичното скорошно изчезване на човека като биологичен вид. Едно такова двупланово модулиране

на художественото пространство е може би друга от ключовите характеристики на писането на автора. Историите на Чанг са умело лабиринте, преплетане на високите технологии и дълбочините на науката като плод от цивилизационното усилие на Човека да престъворява света по свой образ и подобие и всичко оставащо отвъд – трансцендентното Друго, трансцендентният Друг, непостижим/о както за технологичния напредък, така и за аналитичния ум зад него, затова и катастрофален и непредвидим при явлението си. Не на последно място, Чанг се заиграва със самите принципи и устои на научната парадигма и властовата ѝ позиция, диктуваща с убеждението, че „точните науки“ са безпогрешни в правотата си. Парадигма, която в историята на цивилизацията и други институции са дръзвали да присвояват, докато не дойде течението, което да си я присвои, отричайки съпътстващата ѝ правота на предтечата си и затова заприличващо на него. От тази гледна точка преплетането на технологичния наратив и стъпването върху митология, религия и езотерика могат да свидетелстват само за проникателността на автора и творческия му нюх.

ИВАН П. ПЕТРОВ

Тед Чанг, „Историята на твоя живот и други разкази“, прев. от английски Владимир Полеганов, изд. „Колибри“, 2022

¹ The Story of your Life and Others.

„Дишай“
от Дънкан Макмилан
Режисьор Марий Росен, превод Радослав Петкашев,
костюми Ванина Цандева
Участват Бойко Кръстанов и Елена Телбис
Премиера 27 октомври, 2022 г., ТР „Сфумато“

„Дишай“ от Дънкан Макмилан на сцената на Театрална работилница „Сфумато“ е минималистичен, дълбоко личен и поглъщащ разказ за приемането на себе си и на другия в една любовна връзка. Пиесата е построена върху непрестанно общуване и размяна на реплики между мъжа и жената в съзвучно за съвременния живот забързано темпо. Те изобразяват клишето за съвременната интелегентна двойка – намираща се в постоянни противоречия, но и намираща комфорта помежду си чрез тях. Постоянно спорещи, изразяващи хуманистични тези, те се колебаят да предприемат сякаш невъзможната крачка и свръхотговорност – да създадат заедно нов живот и да прибавят към планетата още един непосилен въглероден преразход – чрез отглеждането на дете. Колкото сериозно, толкова и хумористично и наивно звучат аргументите им „за“ и „против“. Именно в загрижеността за природата е сякаш маскирана тяхната нерешителност и вътрешно колебание, в което прозира младежка неувереност и място за доузряване, път, който те заедно извървяват в концентрирания и пълен с динамични обрати свят на пиесата. Целият тон на „Дишай“ е на ръба между сериозното и ироничното, между истината и шегата, и този нюанс е умело уловен от екипа на представлението. Елена Телбис е интензивна и неуморима в своите монолози, безпогрешно следвайки рационалната и емоционалната логика на своя персонаж. Нейната задача е нелека и би могла да се обобщи в построяването на живота противоречие между мозъка и сърцето, като есенцията на нейната роля. Актрисата пресъздава този конфликт прецизно и органично, с точна интуиция и отдаденост. Персонажът ѝ е мощен двигател на действието, произвеждащ нови нюанси на модерната женственост и линии на нейното пропагане в десетките смислови разклонения, доводи, аргументи и обяснения по въпросите за планетата, връзката и ценността на новия живот. Като че ли тя е авторът на живота, на решенията в него – тя носи отговорността и тялото на възможния нов живот, както и на страданието, когато той е загубен. През съсредоточено следване на логиките във вербална си аргументация, актрисата пресъздава динамиката на непрестанните рикошети в емоционалните подводни камъни в историята, като приковава зрителското внимание в своите ускорени трансформации. Сценичният ѝ партньор Бойко Кръстанов е и нейният контрапункт, намиращ се в една уравновесяваща позиция на добре изиграно спокойствие. В хода на пиесата

Отвъд повърхността в изкуството на диалога

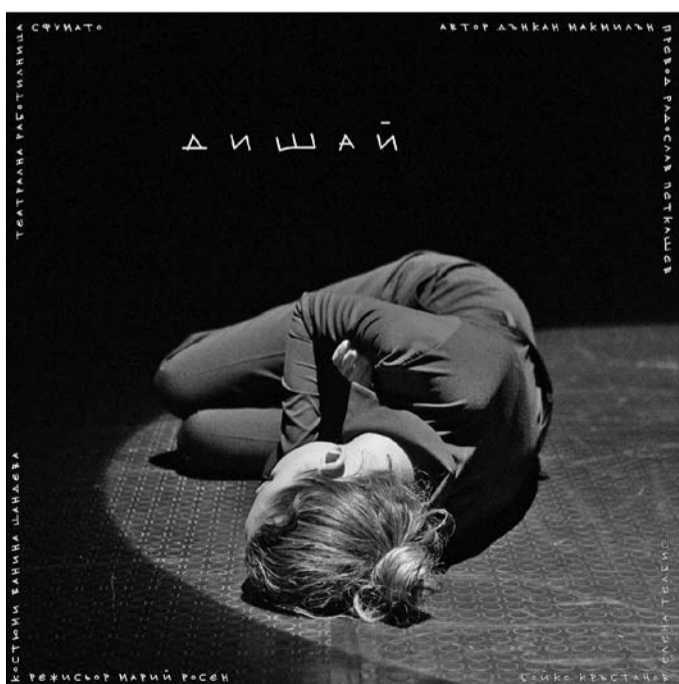
„Дишай“ от Дънкан Макмилан, режисьор Марий Росен, ТР „Сфумато“, 2022, фотограф Александър Станишев

неговата резонираща функция всъщност прикрива дълбоко незнание и незрялост – което и той признава в точните моменти с автентична, човешка уязвимост. Искреността и неподправеното желание да разбере, да помогне и да подкрепи жената до себе си се преплитат с по-момчешка, по-детска чиста мечтателност, чувство за хумор и доброта. В по-голямата част от пиесата неговата роля е тази на активния слушател, но с точността и премереността на реакциите си актьорът не нарушава своята концентрация и това личи силно в

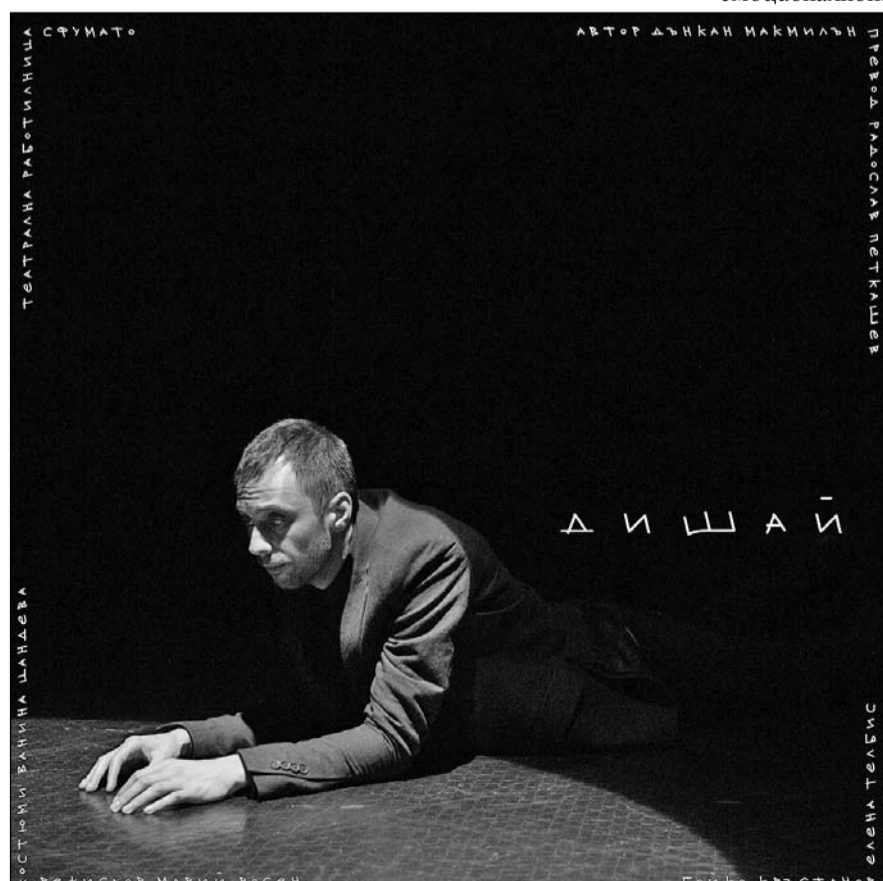
моментите, в които изповядва своята истина – лишена от интелектуализация и изпълнена с оптимистична вяра в силата на човека да продължи своя път. Тук е моментът да се заяви безпогрешността и на двамата актьори в разбирането на психологията на техните персонажи. Това разбиране е видимо и се долавя в кохерентността на техните изпълнения. Чрез него Елена Телбис и Бойко Кръстанов стигат до възможно най-високата точка на убедителност, автентичност и т.нар. „органично“ актьорско присъствие. Силата на възпеленията им завървява в интелектуалното и емоционалното вникване в смисъла на пиесата, което

те предават. Вероятно това е едно от най-ценните качества на това толкова добре темперирано представление – колкото и да са интензивни емоциите им, те не повишават тон повече от необходимото. Отделят повече време на тишината в себе си, на паузите, и по този начин текстът резонира в съзнанието на зрителя в своята най-чиста форма. Разбира се, този резултат е усилие на колаборативния подход на режисьора Марий Росен, който за пореден път доказва своето умение да работи с необикновена проникновеност в разкриването на сложната природа на постоянно променящите се нюанси в човешките отношения. В представлението без нота музика, на сцена без елемент от сценография, с един „беден театър“, макар и не по Гротовски, екипът влага едновременно дълбочина и разбираемост, с точната диагноза на всичко – от значенията в текста, та до човека днес. Представление, което те уверява в силата на театъра и думите. На добър час на „Дишай“ в следващите срещи с публиката!

ЕЛЕНА АНГЕЛОВА

Елена Телбис в „Дишай“ от Дънкан Макмилан, режисьор Марий Росен, ТР „Сфумато“, 2022, фотограф Александър Станишев

Бойко Кръстанов в „Дишай“ от Дънкан Макмилан, режисьор Марий Росен, ТР „Сфумато“, 2022, фотограф Александър Станишев

Жюстин Томс: Едновременно с тъгата хората на Армения носят искрена радост от живота

Преди близо 130 години Яворов нарече арменците „народ мъченик“. Защо мъченичеството на арменците продължава и в наши дни?

Питам се същото и аз. Но вероятно това е съдбата на много древни народи. Историята помни множество обрати и тежки моменти.

Арменският народ е древен народ. Яворовото „народ мъченик“ се отнася към по-новата история на Армения. Погледнете картата на Близкия изток отпреди Османската империя, прочетете малко история и ще научите, че арменците винаги са били желан съюзник и търсен партньор. Императори с арменски корени са управлявали Византия по време на нейния разцвет. Арменски търговци търгуват от Европа до Югоизточна Азия, от Велики Новгород до Мека. Арменски учени, музиканти и художници създават шедьоври – култура, която влияе и се разпростира из целия свят. Погледнато по този начин – няма място за самосъжаление! Арменците се разпръскват из целия свят и преди това, но най-вече по времето на Геноцида. И ми се иска да спомена нещо, което ми е трудно да приема – въпреки великодушната поема на Яворов, въпреки топлия прием на България към арменските бежанци, нашата страна все още не е признала официално Геноцида. Това е символен акт, който въпреки всичко още не е официално гласуван в парламента.

Виждаш ли светлина в тунела по отношение на случващото се в Нагорни Карабах? Откъде би трябвало да започне разплитането на кълбото?

За жалост, за момента не виждам. Разплитането на кълбото минава през много разговори, дипломация, толерантност, разбиране за ролята на всяка отделна държава, за споделеността, с приемането за ценност на отделния човек, през уважение към миналото и желание за съвместно, мирно бъдеще. А това не е лесно.

Хората на Арцах – основно арменско население, но примесено с азери, те са живели от столетия заедно и в относителен мир. За жалост, когато се намесват полшуката и икономическите интереси, нещата се променят. Хората се настройват един срещу друг, започват да таят лоши мисли и лесно са готови на необмислени, но с тежки последиствия действия. Големите стържави сякаш не са безучастни в тези процеси, а напротив – с присъщата си готовност наливат масло в огъня. И така той вместо да притихне, се разклажда още повече.

Нима не виждаме същото като проблем и в по-малки и по-големи територии, все наоколо – Украйна, Израел и Ивицата Газа. Арцах е най-малкото от тези „гнезда на конфликти“, но е добре „отгледан“ и очакван да се възпламени в последните години проблемни район. В последните седмици над 120 000 души мирно население се наложи да се изнесат от домовете си и да намерят подслон в други краища на Армения. Да, това не е за първи път в историята ни. Всеки арменец пази колективната рана, семейната болка от прогонването, жестокостта, насилието, бягането с домочадието и покъщината, страха от неизвестното, търсенето на нов дом, на място под слънцето в мир и възможност за нов живот. Всеки от нас носи това със себе си, винаги. То е мощно и не ни позволява да сме безразлични към страданията на другите.

Тази година имаше възможност да посетиш Армения, как беше посрещната там? Кое най-много те възхити в хората?

Това бе изключително вълнуващо пътуване за мен. И дълго чакано. Една среща с хората, които чувствах специални, дори непознати за мен хора – сякаш сме братя и сестри – общуват с усмивка, с открито сърце, с широко разтворени обятия.

Очите на хората – добри, тъжни, дълбоки. Ръцете им – отрудени, работливи. Танците и музиката – едновременно с тъгата хората на Армения носят искрена радост от живота. Щедростта и приятелското отношение към всеки. Това са не само моите впечатления, споделят го и хора, които не познават арменците и страната и остават очаровани след посещенията си там.

За себе си открих още един голям чар – езика! Арменският, който се говореше у дома, моите баби, голямо семейство. В последните десетилетия успявам рядко да практикувам езика, на който общувахме, когато бях малка. В Армения това лято ми трябваше само няколко часа, за да се завърнат в главата ми думи и изрази, а с тях и вкусове, ароматът на уютта на дома на моята баба, усещането за семейство, топлина и прием.

Един от любимите ми изрази на арменски, доста важен за всички нас, е „цавът арнем“, което означава „нека взема болката ти“, знак на емпатия, съчувствие, съпричастност към болката на другия.

Армения като държава успява да опази културните си ценности, каква е причината България да не съмава да го стори?

Може би рогова памет, лесно забравяме, лесно се поддаваме на манипулации, което позволява на „победителите“ (да) пишат историята“. Може би не обичаме достатъчно себе

си, срамуваме се от миналото. Надявам се България скоро да осъзнае какво има и да започне да го пази, почита, обича повече – и културно наследство, и природа, и хора. За Армения – наистина древна култура, първата в света държава, приела християнството за официална религия, специфична собствена азбука, много изявени хора на изкуството – да, това е важна част от идентичността на страната. Съхраняването на църквите, храмовете, историческите обекти на фона на относително скромното живеене на хората е знаково. Всяко свещено място е обгрижено, възстановено, одухотворено и оживено от хиляди посетители от Армения и от цял свят през всички сезони на годината.

На какво можем да се научим от арменците?

Мисля, че българите и арменците си приличат по много неща. Като народи изстрадали, като хора и територия, които все някой иска да владее, управлява, използва. Като че сме позагубили радостта от живота, сладкото „айляк“, щастие то да сме заедно със семейство и приятели и да споделяме, онова мило „Здравей, как си приятелю“, лекотата на деня. Нещо, което някак видях навсякъде в Армения и ми хареса. Може би също борбеността, отстояването, но не по пошлия и просташки начин. И родолюбието дори, което в последните години у нас е доста кривообразно.

Чергата на света вече гори от няколко посоки – след Украйна и Нагорни Карабах, последва Израел. Влизаме в своеобразен златен век на диктатурите, агресията и тероризмът се приемат за норма, защо се стигна дотук?

Не са норма и реакцията на целия свят (или на голяма част от него) на всяко от тези събития е красноречива и еднозначна.

Отново късата ни памет ни играе лоша шега. Отидоха си и последните хора, които ясно помнеха войната (ВСС) и правеха всичко възможно да не допуснат нова такава. И историята се повтаря. Но в този момент технологиите и свързаността едновременно подпомагат масово дезинформацията, както и възможността всяка фалшификация или опит за манипулация да бъде разкрита, макар и ден или два по-късно.

Технологиите изпревариха развитието ни като човечество. Медийната грамотност е доста ниска и това позволява дезинформацията да пътува необезпокоявана и да работи в полза на лоши, алични и самозабравливи се диктатори. Потънали в благоденствие, много стържави пропуснаха тези процеси и допуснаха злото да пропъзти необезпокоявано. А борбата с него е трудна и изисква действия на много фронтове, част от тях напълно нови, хибридни и непредсказуеми.

Ти като пишеш човек възприемаш ли писането като възможна съпротива срещу деструктивните сили, които ни заобикалят?

Разбира се. Писането и всяка форма на изкуството са мостове между хората, между народите. Писането и изразяването на мнения са важни средства за обществена дискусия и съпротива срещу различни форми на деструктивни сили. Литературата, журналистиката, академичните изследвания и други форми на писане могат да бъдат мощни инструменти за информиране, образование и подкрепа на различни промени в обществото. Следователно писането може да играе важна роля в съпротивата срещу деструктивни влияния и в насърчаването на позитивни промени в обществото.

Изкуството има мощен и важен потенциал да подчертае хуманността, да изрази страданията и последиците на войната и да възхвалява обществата към мир и съпричастност. За пример от днешния ден каня всеки да гледа „Хага“ в Народния театър в София на режисьора Галин Стоев от Саша Денисова. Или специалния „Букър“ роман на Георги Господинов „Времеубежище“. Или актуалното в Галерия Доза „Спи, моя радост, засни“ на Алла Георгиева – изложба, която прави осезаеми страданията, смъртта и загубата, но и насърчава за размисъл върху въпроса как и защо стигнахме дотук, с фокус именно върху събитията в Украйна.

Въпреки че изкуството само по себе си не може да спре войната, то може да предостави средства за изразяване, осъзнаване и мотивация за действие в подкрепа на мира и съпричастността. Това прави изкуството важен инструмент в проследяването на пътища към решения на конфликти и насилие.

Дебютният ти роман „Clair de lune“ среща много топъл прием сред читателите, имаш ли си вече повече вяра като писател? Как се справяш с моментите в които се чувстваш безсилна?

Нямам представа след коя своя книга, след кой роман един пишещ човек може да се нарече „писател“. Особено в епохата, в която доста се пише и издава, сякаш тази дума девалвира, а в моята ценностна система следва да е на пиедестал.

Жюстин Томс

Поне при мен историята, която се завърта в главата ми, започва да бушува като буря и не ме оставя на мира докато не седна да пиша. И тогава потъвам в друг свят, в друга епоха, в друг живот и мога да откарам госта време там. В моментите на безсилие търся няколко източника на вдъхновение, които винаги работят при мен – природата, с дълга разходка из вековни гори или каменисти чукари, разговори с хора, като тук правя уговорката, че всеки човек е интересен, или най-лесното – заривам се в книги, статии, архива (Държавният архив има доста дигитализирани съдържания), сайтове, снимки от епохата и се свързвам с нея, потъвам в нея и магията се получава.

Какви са митовите в страната ни около арменския геноцид?

Наскоро имах интересна случка. Обади ми се приятел на дъщеря ми, 20-годишно будно момче от София, сега студент. Бе прочел романа и бързаше да ме поздравя и да изрази възторга си. Сподели ми, че до момента не е чел исторически роман и е бил силно скептичен, че ще му хареса. Но го е прочел. Каза ми, че на два пъти спирал да чете за по-дълго, за да си направи проучване за две теми в романа, за които не знаел нищо – за геноцида над арменците и за лагерите, в частност и за женските лагери по време на социализма у нас. Не го били учили в училище, наложило се да се разрови, да чете, за да може да продължи романа. Накрая ми благодари. Аз също му благодарих, защото писах именно за да разкажа на младите хора, да знаят. Но с тъга установих, че извън моя балон малко хора у нас знаят за арменския геноцид. Отново вероятно поради кратката ни историческа памет, объркаността на учебния материал, липсата на обществено говорене или събития, които да бележат не само тази тема, но много други важни теми, които все още са теми табу в обществото ни, свързани с близкото ни минало.

Разбира се, чувала съм какво ли не – „това е било много отдавна“, „те арменците все се оправят“, „хитри са и излизат от всяка ситуация“. Е, всичко това се повтаря сега в Арцах. Знаем, че хората там ще се оправят, но и знаем, че от повече от век носим болката от гоненията и зверските убийства на невинни хора. И че тази древна нация е претърпяла какво ли не. Може би затова сме по-гъвкави, адаптивни, опитваме да намерим решение, не се отказваме.

Много от читателите споделят, че не биха искали „Clair de lune“ да свърши. Би ли продължила книгата в втора част, или мислиш да се фокусираш върху друга тематика за втория си роман?

Аз самата съм, или по-скоро бях, доста изкушена да напиша втора част на романа, да доразкажа историята на Тина, да възтържествува по-уверено справедливостта, да е по-малко болката, да няма толкова трагизъм и тежки сцени. Много хора ме питат за това – как продължава тази история, какво се случва с героите след това, щастливи ли са, успяват ли да дочакат демокрацията? Имам си отговори на тези въпроси. Но мисля, че „Clair de lune“ е една завършена сага и ако се допъни, няма да е толкова истинска и въздействаща, колкото е сега.

В момента работя активно по втория си роман, който разказва съвсем друга история, отново в епохата на социализма, но касаеща друга маргинализирана и малтретирана група хора. Има много незапочнати, неизговорени, несподелени, неказани, неразказани истории, които чакат. Има и не една и две такива, но които много бих искала да имам сили и време да работя. Надявам се те, въпреки че не са продължение на „Clair de lune“, да намерят читателите си и да запълнят празнини, които намирам за важни да не забравим.

Национален фонд „Култура“

Разговор на
ВЛАДИСЛАВ ХРИСТОВ

В няколко поредни броя АВ ще публикува материали от „Литературни срещи“, вдъхновени от романа „Ако пътник в зимна нощ“ на Итало Калвино: Яна Букова, Валентин Калинов, Поли Муканова, Мартин Касабов, Екатерина Григорова и Тодор П. Тодоров. „Литературни срещи есен 2023: 100 години Итало Калвино“ се провежда в Casa Libri на 15 октомври – датата, на която е роден италианският писател. Есенното издание на „Литературни срещи“ е организирано от фондация „Прочети София“ в партньорство с кино-литературния фестивал „Синелибри“ и със съдействието на Италианския културен институт в София. Авторските текстове са написани специално за това издание.

Ако тази вечер някой почука на вратата ти

Яна Букова

Ако

Ако знаеш какво ще се случи, как би могъл да прекосиш площада, съзнателно забавяйки крачка, зяпайки поръбените в розово облаци над църквата, последните птици, които се шурат църчейки, преди да настъпи полумракът и после пълният мрак. Ако не знаеш какво ще се случи, как би могъл да поставиш единия крак след другия, в равен ритъм като някаква бродерия, винаги през една плоча, макар и това да прави крачките ти малко напрежнати, малко по-широки от нормалното, контролирани, както когато се упражняваш в дълбоко дишане, броиш задържането на дъха си и внезапно се уплашваш, че може да забравиш да дишаш несъзнателно, ще загубиш навика на автоматизма и никога повече няма да успееш да заспиш, защото ще се задушиш в съня си. Подобно старата будистка притча: Ако не отговориш правилно, ще получиш 13 удара. Ако отговориш правилно ще получиш 13 удара. Единственото, което можеш, е да слагаш единия крак пред другия, докато облаците изсивяват, после почерняват и накрая се стопяват в небето подобно изпепелена хартия на забавен каданс. Съществуват документирано свидетелства относно този ефект на неспирането. Опити относно влиянието на антидепресантите върху победението на лабораторни плъхове. Плъхът е пуснат в тесен и дълбок съд с вода, от който не може да се измъкне, така че единственото, което му остава, е да плува на място, защото, ако спре, ще се удави. Полага всички възможни усилия да се държи на повърхността, но накрая се оставя и потъва. След приемането на антидепресант също се оставя, но след по-продължителен период на плуване. Ако вземаш навреме лекарствата си, ще имаш още крачки през плочите. Ако казваш вечер правилните молитви, някое – неизвестно кое – от желанията ти ще се изпълни. Ако мъчиш през повечето време, мислите ти няма да навредят на повече хора от теб самия. Ако срещнеш някого и се разминеш, още една вечер ще получи спокойно тъмнината си. Ако иззониш някого, ще имаш повече време да мислиш как да потушиш това, което мислиш. Ако не успееш да се разплачеш, опитай с повръщане. Ако името ти започва с начална буква, ще си винаги напред във всички списъци. Ако успееш да пазиш тайната си, ще има повече тишина в света. Ако искат да те намерят, нека само опитат. Ако се казваш Антонио, не казвай на никого името си.

Снимка Хенку Аий

Тази вечер

Тази вечер е не толкова момент във времето, колкото място в пространството, пресечна точка в координатната система на обстоятелствата, докато разстиламе картата върху широката маса под озъбената и бръмчаща светлина, която някой вероятно от нещо недоволен служител по снабдяването е преценил подходяща за подобни случаи. Върху стената, прилежно изпълнени върху милиметрова хартия или просто нахвърлени с груби шрихи, многоцветни диаграми изобразяват увеличавания и намалявания на нашата резултатност, вероятни насоки за натиск и въздействие, линейни, мрежови или кръгообразни схематизации на акции и начинания, хипнотично повтарящи се мотиви на недостатъчност и провали. Прилича на някакъв вид висша азбука, където всяко случило се и всяко предстоящо е пиктограма в един неразчитаем за нас, неуправляем от волята ни текст. Тази вечер е състояние на очакване, което няма да продължи дълго. Презгрупираме се около масата в различни по големина разтегнати и разкривени многоъгълници, докато обсъждаме детайли и обменяме откъслечни информации, и в това геометрично въртене от място на място, от широко наблюдаван квартал върху картата до някой по-ясно фокусиран участък от градското пространство неизвестно защо напомняме на бавни и почти инертни преживни същества. Може би това е причината всеки да докосва служебното си снаряжение, несъзнателно, както някоя дама докосва непривичната си вечерна прическа, като да провери дали още я има, дали тази сложна, импрегнирана с лак конструкция изобщо съществува върху главата ѝ. В нашия случай така потвърждаваме усещането си за контрол, всеки път с лека озадаченост, но и с облекчение. Нека започваме. Нека пристъпим към това, което трябва да бъде извършено. Нека пропуснем ненужното. Нека се опитаме да действваме почтено, без списъци и подредби, без йерархия на причини и необходимости, нека спазим чистото и необоримо равенство, висшата справедливост на случайността.

Някой почука

Някой почука върху кухнята, фалшива шперлатова повърхност. Въпреки тишината на часа и теснотата на уличката, в която отеква отчетливо всяка стъпка или вадене на ключове, звукът почти не се дочу и едва ли събуди някого от спящите. Този, който се опитваше да влезе, очевидно не беше обитател на къщата и със сигурност никога не беше я посещавал. Повредената врата беше закръпена с шперлатовото парче вече от поне четири години, почти веднага след онова, което от някаква особена дискретност или просто обикновено дебелокожие беше наричано „инцидентът“. Две бои първо в керемидено червено и после в обикновено кафяво вече бяха минали от г-жа Ц. Върху дървото и върху кръпката, така отдалече се създаваше илюзия за ненарушена цялост. Но всички знаеха къде е повреденото място и погледите им неизбежно се насочваха натам, сякаш колкото повече неутешимата г-жа Ц. да се опитваше да заличи следите му, толкова по-силно то се връщаше във вниманието и въображението на влизащите. Разбира се, възможно е почукалият на вратата да беше прекомерно нисък и шперлатовата повърхност да беше единственото удобно за него място да удари с

кокалчетата на вдигнатата си дясна ръка, и дори не с кокалчетата, а само с леко прегънати пръсти, ако се съди по почти беззвучния резултат. Възможно е дори и нещо друго: стоящият отвън да беше приведен по някаква причина, поради силна, прерязваща го на две болка или нарушаваща равновесието му сериозна контузия, която да го принуждава едва да повдигне ръката си и да удари с колкото сила има не повече от два или три пъти по лъскавия от боята шперлат. В такъв случай не може да бъде установено дали вратата е била отворена – тежката, но добре смазана, почти безшумна врата. Дали залитаният, едва държащ се на крака, придържащ с две ръце коремната си рана мъж е бил придърпан навътре, малко грубо, донякъде собственически от крехка на вид, но стабилна старческа ръка. Тъй като никога не го бе видял да влиза, никога и не очакваше излизането му, вратата се затвори, без нито звук, нито граскотина, без нито капка кръв върху плочките и широкомо каменено стъпало, върху които и следващата сутрин, както винаги г-жа Ц. заличаваше следите от предишния ден с помощта на метлата и лопата с дълги и удобни дръжки и кофата сапунена вода.

На вратата

На вратата силуетът му за миг изглеждаше двуизмерен, напълно черен, сякаш е сам собствената си сянка, тъй както единствената светлина в непроветреното и тясно помещение беше тази, която идваше иззад гърба му в правоъгълния отвор. Неизвестно защо обаче постави ръка на очите си с жеста, с който обикновено някой се пази от внезапно запалена лампа или прожектор. Може би очакваше да го поздравя или да попитам нещо. Може би направи този жест, за да не сложи пръсти на носа си, т.е. измени движението на ръката си в последния момент с някаква съвсем необяснима и неуместна деликатност. В стаята е много вероятно да миреше, но не мога да знам, защото аз живея в нея. Има няколко на брой, добре поддържани мебели, които създават обръкващо начално впечатление. Едно растение, което устремява единствения си клон към затъмнения от стената на отсрещната сграда прозорец, обземайки почти целия диагонал на помещението. Излиняващите му листа се ронят и в последните седмици не успявам да установя дали е живо или мъртво. И в двата случая е като изображение на себе си, като някакъв героичен символ на самото себе си. После съм и аз. Там някъде, помежду купчините изписани и неизписани листа, подредени на отделни повече или по-малко уравнени кубове. Очакването и самотата променят очертанията на тялото. Никое тяло не завършва своето очакване в състоянието, което го е започнало. Разширявания и свивания. Обемите се променят. Тялото губи от масата си, сякаш времето изсмуква органична материя от клетките му. Тялото подпухва и се увеличава, претъпкано с излишни запаси от време, както в средновековното мъчение на насилствено наливане с вода. Тялото се отпуска, огъва се лесно, люлее се и се губи както плуващо по речната повърхност, напълно лишено от воля парче мек плат. Мисля, че те обичам, беше първото, което му казах, макар че не знаех дали мога да се обвържа с толкова категорично твърдение.

Ти

Ти, разбира се, нямаш друг път, освен това разклонение. Бинарен избор – да ме изслушаш или да не ме изслушаш. Можеш да отлагаш. Може да прекъснеш. Но всички извъртания неизбежно водят до това ясно да или не, едно или нула, ези или тура, ако е нужно. Имаш твърде много тежест върху мен за някой, лишен от физическо присъствие. Много повече си товар, отколкото абстракция. Завличаш. Нека помислим по-обстойно: думите са субпродукт на дишането. Отпадъчен звук, съпътстващ въглеродния двуокис, който напуска дробовете ни. Най-първата завръзка е появата на злото в света. И рече Бог нека започне разказ. И се случи първото нещастие. На дъното на всяко повествование остава само един бит информация: съществувам/не съществувам. Жива материя/мъртва материя. Когато превеждам живота си в „ти-форма“, изчезвам или се удвоявам? Ако погледнеш внимателно, ще усетиш, че нямаш инструменти да отличиш офиса на ангелите от офиса на демоните. Историята на едно откъсване от историята на една любов. Че всички случайни парчета изглеждат по някакъв начин свързани. Навсякъде дебнат следи, подредби и знамения. Нямах нито един инструмент да отличиш (предвид краткостта, предвид бързината) дори дали нещо е начало. Дали не е край. Ако тази вечер някой почука на вратата ти, моля те, хвърли една монета. Заради мен.

Снимка Овидиу Седлару

10

(Авто)портрет в ръкописано слово – разпознаването на Захарий Зограф в епистолярната му кореспонденция с отец Неофит Рилски

Елвира Николова

„Проклетата простота, и оу тая простота и ние и челягта ни ще се оудаваме“ (10 октомври 1852 г.)

Българското възраждане е духовно и интелектуално движение, родено из хиляди видими и невидими нишки, върху чиято зграбина националното се въз-ражда, преминавайки към свободата и независимостта, консолидирайки множеството национални особености, разкъсани и отдалечени едно от други, в едно извисено обуславяне на споделена идентичност и цели. Една от най-ценните връзки, придали наситения, тържествен облик на тази епоха, е приятелството между Захарий Зограф и отец Неофит Рилски, неговия учител. Ние разполагаме с кореспонденцията на Захарий към Неофит, грижливо съхранена от учителя. Тя е компилирана и издадена в кинематографичната книга-диалог „Междуписания“ (доц. Мария Озоиска, изд. „Петко Венедиков“, 2010 г. Фразите от писмата в настоящия текст са цитирани оттам).

Материалното наследство и на двамата възрожденци – преводите, граматиките, таблиците, от една страна, и иконите и стенописите, от друга – е достъпно и носи свой собствен характер, но шифърът към разбирането на душевните им положения, на обстоятелствата, утвърждаващи ги като личности от неповторимо значение за българската култура, са техните писани думи. Става въпрос за сложни и деликатни, макар и различни по характер, съмишлени индивидуалности, избрали да живеят според собствена и всеобхващаща философия, в която жаждата за знание и действително далеч надхвърля всяка ограниченост на епохата си.

Захарий Зограф събира в себе си по специален начин цялото многообразие и същност на Европейския ренесанс. В разбиранията му за живота и бъдещето се пресичат различни понятия, плод на деликатни възгледения и амбициозна собствена програма. Той е много родолюбив, но и изключително прогресивен – едновременно в канона и извън него. Изпълнен с разсъдъчност, но и с идеали, художникът въплъщава живата връзка между два свята – той е първият, който вмества светското и религиозното в едно неделимо цяло. Обладаващ здрав морален код, първомайсторът изографисва стените на манастирите, като по силата на огромната си вяра – както в Бог, така и в себе си – ги превръща в място за себеуещание, в пространство, в подножието на което човекът да мисли за своя Аз като активен, а не само съзерцателен агент. Тази взаимност на посоките – истината вече не се крие само отвън в Бога, но и се превръща в интроспективен, всекидневен акт на търсене и заклеимяване; това остро навлизане на реалното *тук и сега* в духовния първооблик на библейското, е съществен преход към модерното себеуещание на епо. И макар Захарий Христович да е известен като възхитителен художник, майсторското му дарование е само част от една космополитна и вихрена ерудиция. Тя изпълва редовете на писмата му до отец Неофит, написани с жив и емфатичен изказ и в множество категорични намерения.

Захарий Зограф е същинският Virtù – Ренесансовият човек, от чиито ръце и ум се разсяват семената на най-светъл и утвърден пантеон от достойнства и ценности: хуманизъм, индивидуализъм, секуларизъм (усещането за ролята на личността в света редом до религиозното, но нелишена от него), множественост, а също така съзнанието за гражданственост.

Става въпрос за чувството за доброволен дълг към изграждането на едно прогресивно и непрекъснато образоващо се, динамично общество.

Ценните писма на иконописеца до Неофит имат поне три прочита: единият се отнася до личните взаимоотношения между двамата, вторият – до общата картина на съвремението им, а третият засяга ретроспективното опознаване на Захарий Зограф като човек със силно изразена индивидуалност, но и с възхитителна енергия за добротворство и просвещение. Последното е възможно особено спрямо огледалния образ на събеседника му и неговата стойност и важност.

Общуването между Захарий и Неофит излиза извън границите на формалното. Думите са наситени с интимност, любов и доверие, водещи началото си от огромното уважение, което ученикът има към нравствената аура на отца-учител, учителя-приятел, съмишленика, онзи, за когото *любородство* е не само дума, но призвание и мисия. Неофит е толкова популярен сред българите, че се факто гаскалува над целия народ с интегритета си. Начините, по които Захари се обръща към него („...и те имам по Бога

вторично“) и подписва писмата („От сердце любящий та и слушающий тая покорный ученик“), са пишци, оформени, отдаващи полагащата се чест на двата кореспондента. Хартията, на която са писали, е специална, а самият Захарий е имал и личен пръстен с печат и винаги го е използвал. Показателно за доверието между двамата е и употребата на тайнопис от две шифрови системи, измислен за целите на кореспонденцията им. Тази структурна подреденост и рамкираща прецизност изцяло резонират със съдържателната стойност на писмата.

Дълбокия смисъл на понятието „любородство“ Неофит предава и на Захарий, който сам, със свои средства и ориентири – много прагматични – започва борба за просветителство. Немирният му живот е посветен не само на странстване за зографисване, но и на равностойно по усилия предприемачество за печатане и разпространяване на книги и учебници.

Отец Неофит е бил уважаван като преводач, а също и като автор на помагала и граматики. Сега Захарий се превръща в своеобразен негов търговски агент, посвещавайки усилията си на реализацията на интелектуалния труд на своя наставник, като ходатайства за него пред богатия си покровител, след това като обмисля да влезе в съружие с различни доверени лица, а накрая дори му предлага двамата да работят сами, за да не зависят от никого.

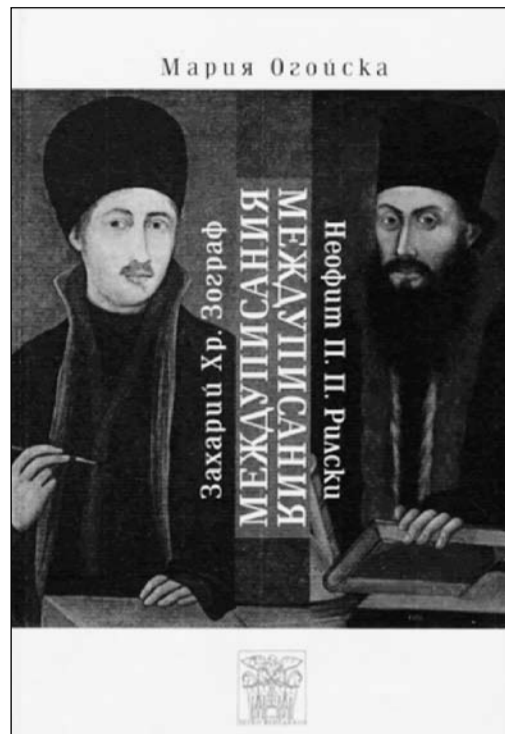
Най-голямата просветителска идея на Захарий и неговата, уви, неосъществена мечта е желанието му да направи книжарница и печатница в собствената си къща в родния Самоков – къща, която ще издигне на най-видното място в града, от която да произлизат знанието и моженето, предназначени да се разпространяват из цялата българска земя. Важна част от писмата е заета от плановете за тази печатница – от местоположението ѝ до капиталата за поддържането ѝ.

Преди идеята за печатницата, към 1835 г. у Захари се заражда желанието да се основе славянско училище („всенародно и двоезично оучилище“) във Филабе – град вавилонски, изпълнен с опасно гърчещи се, но и с всякакви други люде – и в продължение на много месеци настоява Неофит да бъде неговият стопер. Планът е то да се осъществят чрез покровителството на чорбаджиите, но решенията се взимат трудно и нееднолично, което води до провала му.

Захарий непрекъснато си разменя нови книги с Неофит и други съмишленици, които, когато не са негови собствени, разпространява за продажба – или чрез познати, а вероятно и лично, тъй като самият той често е пътувал поради работата и проектите си.

Имало е непрестанен обмен на писано слово – печатно и ръкописно – и на парични средства, а така също и на идеи, копнежи и разочарования. И Захарий е „човек на науките“ – бил е много внимателен и методичен ученик на изкуството си. В едно от писмата моли Неофит да ходатайства за замиването му в Петербургската академия (неосъществено). Той въпреки че се ограничава само с иконопис или стенописи – в архива му има акварели на животни, цветя и природа, разказва и за уроци, които е взимал от пътуващи френски художници, срещнати във Филабе. Отвореността към света и широките му възможности произхождат от ренесансовата му интуиция за живота.

Писмата са инструмент за реконструкция не само на биографичния път на Захарий, но и на личните му убеждения, а убежденията и вярата в каузата са материята, от която е изтъкано Българското възраждане: „...защо аз заздраво желяем за просвещението на нашио бедний род болгарский“. Става дума за концентрация върху една наднационална кауза, за свръхцел, която да триумфира върху усилията на просветените. Като на кинолента се разгръща верижната приемственост между довереници, които да разпространяват и помагат в делото от различните посоки на страната или извън нея. Идеята им е била да спомоществувателстват младежи, които да се завърнат изучени от чужбина, за да преподават в България. Самият Захарий е помагал с пари на нуждаещи се ученици: „Обаче аз желяем и гори ми желанието за просвещението на нашите малолетни Болгарчета“. В една от инициативите, в които участва, е избран и за епистроп на училището в Самоков.

българската азбука. Пак той, в диалог с новоизлязлата книга „Царственик или История Болгарская“ на Христати Павлович (първото печатно издание на „История славянобългарска“, 1844), изографисва български царе и светци от Средновековието (в Троянския и Преображенския манастир, 1847-1849 г.). Идеята за разпознаване на миналото, което да даде импулс за бързо усвояване на пропуснатите столетия, минава през личното убеждение на Захарий, че образованието, в чиито център стоят книгите, преводите и разпространението им, е най-правилната посока за обществото. И тъй като връзката му с интелектуалното е силна, то прозира и в цялата му зографска работа. Не е и плод на случайна прищявка на съдбата, че първият маслен, светски портрет в историята на българското изобразително изкуство е портретът на отец Неофит от Захарий Зограф, приключен през 1838 г. Разбират се, Неофит е изобразен с книги, масилница и с глобуса, изработен от самия него.

Захарий Зограф е в центъра на романа „Колелото на живота“ от проф. Анна Топалджикова („Колибри“, 2021). Това е роман с не много голям обем, в който без излишен патос, без ненужни думи е казано всичко. Има я онази мъдрост на родното битие, която категорично отделя българския класически роман в своя собствена сфера, но същевременно то преминава към мъдростта на една обща човешка епоха, към нишка, характерна за западноевропейската литература. Стилистиката на книгата обхваща собствено и общо, епохи, локации и различни традиции, уловени в образа на Захарий не като българин или зограф, а като универсална личност. На българската модерна литература ѝ е нужно претворяване на биографичния исторически роман тъкмо в тази посока – да бъде писан фино и очистено, да служи за вдъхновител; роман от художествен тип, който обаче деликатно да препраща към действителното минало.

Нравственият облик на личността винаги е стоял в средината на живота – не само в нейния собствен, но и в този на обществото, независимо от хода на събитията, политическите режими или случайните пертурбации на историята. Захарий Зограф е кръстопът на стремежите – не само локални и български, но универсални, надхвърлящи единичното битие, обрамчващи социума като стандартизирано хуманистично явление.

Стремежи, възсъздаващи самия идеал на човешкостта като културна идея, развивала се откакто хората съществуват, без оглед на физически граници и духовен произход. Стремежи към просвещаване, темелите на които са въздигнати върху здравата плът на философското, без да бъде тълкувано от самия него като такова, разбиране за напредъка, себеусъвършенстването, строителството на просветената нация, на едно качествено ново гражданство, което има задачата да бъде двигател на ново и успешно общество.

„Стига се препинахме оу тая тъмнота!“ писмовно ще възкликне към отец Неофит уверената, вдъхновена, ренесансова ръка на „Захарий Зограф, българина, самоковляята“ в едно от своите писма от 14 януари 1837 г.

Мазето на книжарницата изглеждаше огромно – дълги редове с книги се протягаха към двата му края и потъваха в полумрака. Книги, наредени по високи етажерки покрай стените, и още книги, струпани на купчини по пода. В долния край на витата стълба, която се спускаше от спретнатата книжарничка горе, господин Харис – собственик и продавач в нея, седеше зад малко бюро, отрупано с каталози и осветено от една мръсна лампа на тавана. Същата лампа служеше да осветява и гъмжилото от книги около бюрото. По-нататък, над редиците от маси с книги, от тавана висяха и джуги мръсни лампи, които клиентът палеше с гръпване на връв и гасеше, когато беше готов да се върне пипнешком до бюрото на господин Харис, за да си плати покупките и да му ги увият. Господин Харис, който знаеше къде се намира всеки автор и всяко заглавие по отрупаните рафтове, в момента имаше само един клиент – момче на около осемнайсет. То стоеше в далечния край на дългото помещение, точно под една от лампите, и прелистваше избрана от рафтовете книга. В голямото мазе беше студено – и господин Харис, и момчето не си бяха свалили палтата. От време на време собственикът ставаше от бюрото, за да притури мижава лопата възлища върху малък железен мангал, поставен в извивката на стълбата. Освен когато той станеше или момчето се обърнеше да върне някоя книга на рафта и да вземе друга, в стаята беше тихо и книгите стояха безмълвни под мъжливата светлина.

После тишината бе нарушена от отварянето на вратата в малката книжарничка горе, където господин Харис гържеше на показ най-добре продаващите се заглавия, както и художествени албуми. Чуха се гласове. Дватамата с момчето се заослушваха, а после гласът на момчето, под чиито грижи бе пространството горе, каза:

– Слезте долу по стълбата, господин Харис ще ви помогне. Собственикът стана, заобиколи долния край на стълбището и запали още една от лампите на тавана, та новият клиент да може да вижда, докато слеза. Момчето върна книгата на рафта и застана с ръка върху гръбчето ѝ, като продължаваше да се ослушва.

Когато господин Харис видя, че по стълбата слеза жена, се отдръпна вежливо и каза:

– Внимавайте с последното стъпало. Има с едно повече, отколкото си мислят хората.

Жената внимателно стъпи на пода и се заоглежда. Докато стоеше там, един мъж също се запуска внимателно по завоя на стълбите, привлел глава, за да не забърше с шапката си ниския таван.

– Внимавай с последното стъпало – изрече жената с тих, ясен глас. Мъжът стъпи долу и досущ като нея вдигна глава да се огледа.

– Бая книги имате тук – отбеляза той. Господин Харис пусна професионалната си усмивка.

– Какво ще обичате? Жената погледна мъжа, който се подвоуми за малко, а после каза:

– Искаме да вземем някои книги. Доста – завъртя ръка той, обемайки с жеста си цялата книжарница. – Събрани съчинения.

– Е, щом искате книги... – усмихна се отново господин Харис. – Може би дамата би желала да дойде и да седне? – предложи той и ги поведе към бюрото си.

Жената вървеше подире му, а мъжът нервно се промушваше между масите с книги, долепил ръце отстрани на мялото си, все едно го беше страх да не счупи нещо. Господин Харис настани жената на стола зад бюрото, а после бутна настрана един куп каталози и приседна на ръба му.

– Това място е много интересно – отбеляза дамата със същия тих глас, с който бе проговорила отначало. Беше на средна възраст и хубаво облечена; всичките ѝ дрехи изглеждаха доста нови, но не биеха на очи и бяха подходящо подобрени според възрастта и стеснителното излъчване.

Мъжът бе едър, сърдечен на вид, със зачервено от студения въздух лице. В големите си ръце напрезнато гържеше чифт въннени ръкавици.

– Бихме искали да купим някои от вашите книги – каза отново той. – Някакви хубави книги.

– Нещо конкретно? – попита господин Харис. Мъжът се разсмия шумно, но с извистина недоволство.

– Правичката да си кажа, сега звучи малко така, глупаши. – В големия притихнал магазин гласът му направо кънтеше в сравнение с приглушения глас на жена му и гласа на господин Харис. – Ние се надявахме, един вид, вие да можете да ни кажете. Никакви такива боклуци, дето ги издават в днешно време – прокашля се той. – Нещо като Дикенс.

– Дикенс – повтори господин Харис. – Като малък четях Дикенс – обясни мъжът. – Ей такива книги, значи, хубави книги. – Той вдигна поглед, когато застаналото наред книгите момче дойде при тях, и подаде:

– Пак ми се чете Дикенс. – Господин Харис? – обади се тихо момчето.

– Да, господин Кларк? – вдигна очи господин Харис.

Седемте вида неяснота

Момчето дойде още по-близо до бюрото, сякаш не желаше да пречи на собственика и клиентите му.

– Искам пак да погледна Емпсън – каза то. Господин Харис се обърна към шкафа със стъклени врати непосредствено зад бюрото си и извади една книга.

– Ето – каза той. – С това темпо ще сте я прочели цялата още преди да я купите. – Той се усмихна на едрия мъж и на жена му. – Някой ден той ще влезе и ще си купи книгата, и това за мен ще е такъв шок, че ще напусна бранша.

Момчето се извърна с книгата в ръце, а едрият мъж се приведе към господин Харис.

– Смятам, че бих искал две многотомни издания, като Дикенс – каза той. – А после и две по-малки издания със събрани съчинения.

– И една бройка от „Джейн Еър“ – обади се с тихия си глас жена му. – Много обичах тази книга – обърна се тя към господин Харис.

– Мога да ви предложа много хубаво издание със събраните съчинения на сестрите Бронте – каза господин Харис. – С прекрасна подвързия.

– Искам да са хубави на вид – заяви мъжът, – но и солидни, за четене. Ще прережда пак целия Дикенс. Момчето се върна при бюрото и подаде обратно книгата на господин Харис.

– Все така добре изглежда – отбеляза то. – Тук е, когато я поискате. – Господин Харис отново се обърна към шкафа с книгите. – Тази книга се намира доста рядко.

– Сигурно ще се застои тук малко по-дълго – предположи момчето.

– Как се казва тази книга? – полюбопитства едрият мъж. – „Седемте вида неяснота“ – отвърна момчето. – Доста добра книга.

– Ето това е хубаво име за книга – заяви едрият мъж на господин Харис. – Доста умничък е този младеж, да чете книги с такива заглавия. Аз самият се опитвам да купя някакви книги – обърна се той към момчето. – Искам да наваксам с някои, които съм пропуснал. Дикенс, неговите книги винаги съм ги обичал.

– Мереди е добър – каза момчето. – Пробвали ли сте някога да четете Мереди?

– Мереди – повтори едрият мъж. – Хайде да поразгледаме книгите ви – каза той на господин Харис. – Ще ми се да си подбера някои, които искам.

– Мога ли да отведа господината нататък? – обърна се момчето към господин Харис. – И без това трябва да се върна там, за да си взема шапката.

– Аз ще ида с младежа да прегледам книгите, мамче – рече мъжът на жена си. – Ти си стой тук на топло.

– Добре – съгласи се господин Харис. – Той знае коя книга къде е също толкова добре, колкото и аз – обясни той на едрия мъж.

Момчето тръгна по пътеката между масите с книги, а едрият мъж го последва, като продължаваше да стъпва внимателно и да се старее да не закачи нищо. Минаха под все още светещата лампа, където момчето си бе оставило шапката и ръкавиците, и то запали още една малко по-нататък.

– Господин Харис гържи повечето си издания на събрани съчинения тук – обясни то. – Да видим какво можем да намерим.

То приклепна пред етажерките и започна да докосва леко с пръст гръбчетата на книгите.

– Как ви се струват цените? – попита.

– Склонен съм да плата една разумна сума за тия, дето съм си набелязал – отвърна едрият и докосна с пръст книгата пред себе си, за да я изпробва. – Сто и петдесет-двеста долара общо.

Момчето вдигна очи към него и се засмя. – За толкова ще се сдобиеете с доста хубави книги.

– Не съм виждал толкова през живота си – възкликна едрият. – През ум не ми е минавало, че ще доживея деня, когато просто ще вляза в книжарница и ще купя всички книги, които винаги съм искал да прочета.

– Чувството е приятно. – Никога не съм имал възможност да чета много – сподели мъжът. – Постъпих направо в машинното, дето работеше баща ми, когато бях много по-малък от теб, и оптогава все съм работил. А сега изведнъж откривам, че имам малко повече пари от едно време, и с мамчето ни се ще да си купим разни неща, дето винаги сме ги искали.

– Жена ви се интересуваше от сестрите Бронте – напомни момчето. – Ето едно много хубаво издание.

Мъжът се наведе да погледне посочените книги. – Аз от тия работи не разбирам много – призна той. – Хубаво изглеждат, всичките еднакви. Какво е следващото многотомно издание?

– Карлайл – отвърна момчето. – Него можете да го пропуснете. Не е точно онова, което търсите. Мереди е добър. И Текери. Мисля, че Текери би ви допаднал. Голям писател е.

Мъжът взе една от книгите, подадени му от момчето, и я отвори предпазливо, само с по два пръста на големите си ръце.

– Това изглежда хубаво – каза той. – Ще ви ги запиша – предложи момчето и извади молив и малък бележник от джоба на палтото си. – Сестрите Бронте, Дикенс, Мереди, Текери – заизрежда то, като прокарваше ръка по всяко от многотомните издания, докато четеше имената на авторите.

Едрият мъж присви очи. – Трябва да взема повече – рече той. – Тези няма да напълнят цялата етажерка, която купих за тях. – Джейн Остин – предложи момчето. – На жена ви ще ѝ хареса.

– Чел си всичките тия книги ли? – Повечето – отвърна момчето. Мъжът се поумляча, а после пак се обади:

– Никога не съм имал кой знае каква възможност да чета каквото и да било, като ходех толкова рано на работа. Имам много за наваксване.

– Много хубаво ще си прекарате – отвърна момчето. – Оная книга, дето я беше взел преди малко... – продължи мъжът. – Що за книга е?

– За естетиката – обясни момчето. – За литературата. Много рядко се намира. Опитвам се да я купя от госта отдавна и все нямам толкова пари.

– В колеж ли учиш? – попита мъжът. – Да.

– Ето един, дето трябва да го прочета пак – посочи мъжът. – Марк Твен. Чел съм две-три негови книги като малък. Но май подбрах достатъчно като за начало.

Той се изправи. Момчето също го последва с усмивка. – Много имате за четене. – Аз обичам да чета – отвърна мъжът. – Много обичам да чета.

Той се запъти обратно по проходите право към бюрото на господин Харис. Момчето загаси лампите и го последва, като спря да си вземе шапката и ръкавиците. Едрият каза на жена си:

– Това момче без съмнение е много умно. Знае ги тия книги на пръсти.

– Взе ли каквото искаше? – попита жена му. – Малкият ми състави чудесен списък. – Той се обърна към господин Харис и продължи: – Голямо преживяване си е да видиш едно хлапе като него да обича толкова книгите. На неговата възраст аз вече от четири-пет години работех.

Момчето дойде с листчето в ръка. – Тези трябва да стигнат за известно време – каза то на господин Харис.

Господин Харис погледна списъка и кимна. – Това издание на Текери е много хубаво – отбеляза той. Момчето си беше нахлупило шапката и стоеше в долния край на стълбата.

– Дано ви се харесат – каза то. – Ще дойда пак да го погледна онзи Емпсън, господин Харис.

– Ще се опитам да ви я запазя – отвърна книжарят. – Няма как да ви обеща да я задържа обаче, нали знаете.

– Просто ще разчитам на това, че я има тук – каза момчето.

– Благодаря, синко – провикна се едрият мъж, щом то пое нагоре по стълбите. – Признателен съм за помощта.

– Няма защо – отвърна момчето. – Много умно дете – каза едрият мъж на господин Харис. – Има голям шанс, с такова образование.

– Свещен младеж е – потвърди господин Харис, – и наистина иска онази книга.

– Смятате ли, че някога ще я купи? – попита мъжът. – Съмнявам се – отвърна собственикът. – Напишете ми името и адреса си, ако обичате, а аз ще направя сметката.

Господин Харис започна да отбелязва цените на книгите, като преписваше от спретнатия списък на момчето. След като мъжът написа името и адреса си, той постоя малко, барабанейки с пръсти по бюрото, след което попита:

– Може ли да я погледна оная книга? – Емпсън ли? – вдигна поглед господин Харис.

– Оная, от която момчето толкова се интересуваше. Господин Харис се пресегна към шкафа зад гърба си и извади томчето. Едрият го пое деликатно, както гържеше и другите, запрелиства страниците и се намръщи. После го постави върху бюрото на господин Харис.

– Щом няма да я купи, ще може ли да включа и тази към останалите?

Господин Харис вдигна за кратко поглед от цифрите, а после записа книгата в списъка. Пресметна набързо, драсна сбора и бутна листчето към едрия. Докато той проверяваше сметката, собственикът се обърна към жената и каза:

– Вашият съпруг купи изобилие от много приятни четива. – Радвам се да го чуя – отвърна тя. – Отдавна и с нетърпение очаквахме това.

Едрият мъж преброи внимателно парите и подаде банкнотите на господин Харис. Той ги прибра в горното чекмедже на бюрото си и каза:

– Ще ви ги доставим в края на седмицата, ако това ви устройва.

– Хубаво – отвърна мъжът. – Готова ли си, мамче? Жената стана и едрият се отдръпна назад, за да я пропусне. Господин Харис я последва и се спря до стълбата, за да ѝ напомни:

– Внимавайте с най-долното стъпало. Дватамата се заизкачваха по стълбите, а господин Харис стоеше и ги наблюдаваше, докато стигнаха до завоя. После загаси мръсната табанска лампа и се върна на бюрото си.

Превод от английски:
СВЕЛАНА КОМОГОВОВА – КОМАТА

Сборникът „Лотарията“ на Шърли Джаксън предстои да излезе до края на годината с логото на изд. „Кръв“.

„Лотарията“ на Шърли Джаксън – открехната завеса към дълбокия човешки мрак

Антония Апостолова

Шърли Джаксън (1916-1965) е американска писателка, известна с творби, които често биват определяни като близки до хоръра и мистерията. Автор е на шест романа, два мемоара и над двеста разказа, като у нас на български до момента е излизал единствено бестселърът „Свърталище на духове“ (Изток-Запад), който има и няколко киноадаптации. Джаксън печели огромна популярност именно с разказа си „Лотарията“ (1948), дал заглавието на този единствен сборен неин том, който сега ще излезе с логото на издателство „Кръг“. В него са събрани още 24 истории, писани през различни години, които са свързани много повече с реализма (може би дори мръсния реализъм) и в които макабрните или фантастични нотки са изключително дискретни, сведени до минимум. Макар и не всички разкази да са свършено точни изстрели, ако можем да се изразим така, по-вечето разкриват майсторството на Джаксън да внушава дълбокия мрак, перфидната жестокост и нелечимата самота, които владеят човешкото сърце и взаимоотношения. Докато уж разказва за най-баналното, битовото и ежедневното, тя ни дава възможност да надникнем в латентните заплахи на живота както в лъскавия мегаполис, така и в слънчевата провинция. Да съзрем фаталната си човешка слабост зад привидните защити, които непрекъснато търсим и издигаме. Да се уверим, че и най-невинните представители на обществото – децата, са въщност изпълнени с първичното зло, с почти демоничния копнеж на човека по непрогледния Тартар.

В мнозинството от разказите присъства (по-скоро полуприсъства или само бива споменаван, без да се появява) един и същ второстепенен герой – господин Харис, с много леки вариации на първото му име и куп различни роли, в които влиза в рамките на всеки живот от всяка една история. Той е и демоничният лобим от едноименния разказ, и писател, и нелеп колега, и странен съсед сноб, и ангел пазител, и героят от поемата, който отнася любовта си в ада. Неслучайно в оригиналното издание на сборника подзаглавието е „Приключенията на Джеймс Харис“, макар „приключения“ да е подвеждаща дума. Не само неговото име се появява отново и отново между страниците – Шърли Джаксън жонглира с ред други имена, които изникват в различни топове и роли, създавайки по този начин клаустрофобичното усещане, че светът е изброен, че се състои от определени хора, от техните вариации, мутации. *Doppelgangers*. Хората не са това, което са, е може би най-лесната и бърза формулировка на посланието, което Джаксън иска да ни отпрати. Нещо повече. Като израз на потребността да избягат от себе си и живота си, или пък на несъзнателното желание за човешко свързване в повсеместното отчуждение, на тези страници те често се представят за някого друизио (както например в „Както го правеше майка“ или в „Можете, с тия техни големи обувки“), изземват идентичността или пък пространството му. Защото дори когато имената и домовете на въпросните герои си приличат, те не са *същи* („Не може хората да се чувстват у дома си, ако стаите са мебелирани съвсем еднакво“). Понякога, като например в „Куклата“, алтер егото може дори да е неодоушевен предмет. Други, като в „Зъбът“, се отстраняват напълно от личността си, което е равносилно на смърт.

Домът – в града, или провинцията – е централен топос почти във всеки разказ. Излизането, престоят в него, подредбата му, желанието да бъде ремонтиран, опитите да бъде облагоденен, завръщането в него – всичко се върти около къщата или апартамента, на което Джаксън отдава огромно внимание в описанията си. Споменатите дейности заемат огромна част и от мислите на героите, които се идентифицират (или пък не) с дома си, отъждествяват се с това пространство, което винаги се оказва капан, клопка – и когато е неуютно и неприетливо, миниатюрно и неудобно, но също така и когато е красиво, просторно и изглежда почти като сбъдната мечта.

Джаксън работи силно с повтарящите се мотиви и символи, които просто няма как да бъдат пропуснати от читателя. Те пронизват бита и/или мечтите на почти всичките ѝ герои, като се превръщат в някакъв универсален консенсус, обединяващ напълно различни по произход, социален статус, местоживее герои. Такива например са цветовете и вещите. Ярките жълти с кафяви нишки пердетата, кувертири, килими, костюми; оранжевите чинии; светлозелените стени и купи – всички те се появяват отново и отново като част от несъзнателната нужда или съзнателната представа на героите и героините ѝ за изход от смазващата монотонност, неугледност, задушливост, безизходност на настоящото им битие. И в същото време, парадоксално, те са защита, скриване от света навън. Прозорците са навсякъде – те са първото място, до което героят отива, към което току се доближава, за да отпрати поглед навън. Метафората им не би могла да бъде

Шърли Джаксън

по-ясна. Такива са и ежедневните ритуали, които героите върно поддържат, вероятно по този начин крепейки света, удържайки ентропията: оправянето на леглото, приготвянето на закуската или вечерята, проверяването на времето, поздравите.

Шърли Джаксън е родена в Сан Франциско, но когато създава семейство, се мести в Ню Йорк, където пише за „Ню Йоркър“, а по-късно – в провинцията, в щата Вермонт. Тези места присъстват силно в историите ѝ. Като че ли два са възможните пейзажа, които се разкриват от споменатите по-горе прозорци. Единият е големият, анонимен мегаполис, най-вече Ню Йорк, а другият – малките анонимни градчета и села в провинцията. Джаксън обаче не прави предвидимото – не противопоставя първото на второто, иззадъйки в сантименталности. Тя прави нещо далеч по-перфидно. От една страна, създава положителна представа и за двете места: големият град е лъскав, външуващ, мечтан, пълен с възможности, а провинцията, от своя страна, е място на спокойствие, сплотена общност, мили съседи, големи къщи и хубави градини. И двете места сякаш предлагат различен вид свобода. Което и от тях да изберем обаче, ще направим фатална грешка – ще попаднем на злия им двойник. Защото в крайна сметка почти никой от героите на Джаксън, които се местват ту в едната, ту в другата посока, не се оказва на мястото си, не плува в свои води, не говори езика на онези и онова, което го заобикаля, което сега, подобно на вирус в гостоприемник, се е превърнало в техен живот.

Градът (както в „Слъб от сол“, „Елизабет“, „Дороти, баба ми и моряците“ или „Зъбът“), от една страна, се оказва кошмарно и чуждо място, което разрухата разяжда под лъстивото лустро. То е пълно с непосилен хаос, бързи обороти, празни отношения, изтощение и самота и в крайна сметка представлява гробище за (американски) мечти, способно да отнеме дори живота ти. Но бягство е невъзможно. Защото при Джаксън въобразяваната като убежище от всичко това провинция (както в „Лотарията“, „Цветната градина“, „Прислужницата“, „Ренегатът“) се оказва не по-малко злобещо място: на стари жестокости порядки, на обесивно контролиращи съседи, на обезсилващи предразсъдъци, на безизходни колективни наказания – една градина, която определено не е райската.

В „Елизабет“ например авторката предлага и тъжен, и комичен, и много ироничен поглед към бизнеса на литературните агенции в големия град, към голите претенции на агентите, които едва връзват двата края, но мечтаят да представляват многотиражни автори. Талаашитената преграда в миниатюрния офис, който могат да си позволят двамата герои, за да обособят илюзията за отделни просторни кабинети и успешен бизнес, е прикритие колкото на тази претенция, толкова и на несъстоятелните им и в крайна сметка провалени и професионално, и в личен план животи. В „Ренегатът“ обаче преместилата се със семейството си в провинцията госпожа Уолпол трябва да направи „нещо“ за милото си куче, което – както се оказва – е сдарило и убил двете кокошки на съседянка. Опитите ѝ да постигне прошка, разбиране или емпатия не успяват. Всяко едно от предложенията на съседите ѝ да се справи с проблема е базирано на жестокост – гола, жизнерадостна, практична до смърт. Когато вижда реакцията и на собствените си деца, героинята осъзнава, че спасението е невъзможно и че истинското, хванато в жестокия капан куче е самата тя.

Не, Джаксън не оставя изход за никого. Тя не пожалява дори децата, не прибегва до тяхната наивност и чистота като спасение, включително като литературен материал. Няма как да не си припомним злокобното преображение в „Повелителят на мухите“. В децата (както в „Чарлс“, „Вещицата“, „Следобед в лен“, „Лотарията“) време древно, необяснимо, несъзнателно природно зло, радост от жестокостта, възбуда от разрушението и уязвяването. „Следобед в лен“ пък е чудесна драматизация на тънкото психологическо насилие, на което самите възрастни могат да подложат едно дете (в случая, като го карат да рецитира или свири на пианото пред гости). Насилие, което запложда собственото им желание да унижават и да се присмиват, за да спасят себе си от хищните очи на големите.

В „Слъб от сол“ героинята от провинциален Ню Хемпшир осъзнава, че въдоушевлението, което я е довело на така мечтаната почивка в Ню Йорк, се разпада като самия град. А играчките, които е искала да купи, за да зарадва децата си, тук са „отвратителни малки пародии на живота на възрастните“. Децата са обречени да ги последват. Радвайки се на „миниатюрната механична цивилизация“ на играчките имитации, те биват подготвени „да поемат контрола над големите безполезни играчки, с които живеят родителите им“. И макар ядката на цялата тази мрак да е вече посята, все пак поне при децата все още е възможно съчетанието с чистотата. Доколкото не притежават лицемерие, притворство, примесени с друго чувства, единствено те например (като в „След вас, драги ми Алфонс“ или „Цветната градина“) са неспособни на перфидния расизъм, който Джаксън много фино и умно разработва – даже у тези свои протагонисти, които демонстрират уж тъкмо своята либералност в годините, в които тя е писала тези истории.

И човешката неадекватност, и невъзможността за истинско общуване и свързване, и двусмислието на задните планове се разкриват до голяма степен чрез диалозите, които при Джаксън заемат огромна част от наратива. До степен, в която – според мен съвсем умишлено – те са способни да изтощят, да обезсилят с повтаримостта си, с празния си *small talk* (лежерен неформален разговор на повърхностни теми). Често онова, което се казва, е съвсем друго, докато друг път то е буквално като записки по нечия анамнеза.

Но нека отделим няколко заслужени думи и на самата „Лотария“ – разказа, който прави Шърли Джаксън толкова популярна и който представлява по толкова ефектен начин умението ѝ да задържа ужаса и съспенса; да кара подозрението бавно и дълго да ни прониква; да позволява осъзнаването на страшната истина да се настъпява в нас, без да намира никакъв изход. Сюжетът: в едно село се провежда ежегодна лотария, в която трябва да участват всички негови жители. Карпината е почти идилична, приповдигната, а случващото се – просто интервал, макар и ритуален, между сутрешните и следобедните задачи на селяните. Докато коварно не започнем да осъзнаваме, че залогът, или наградата, в тази история е нещо съвсем различно от онова, което сме програмирали да очакваме. Този семпъл, вече превърнал се в класика разказ е блестящ пример за „баналността на злото“. За начина, по който насилието може да се институционализира и дори приветства в обществени ритуали. За силата, с която то упоява своите извършители, но най-вече своите жертви (а понякога те са едни и същи) – до степен да не могат да се откажат от него, да се усъмнят в необходимостта му, да намерят сили да го отменят, дори и да имат цялата възможност за това. Джаксън играе брилянтно с пушката, която гръмва в последното действие. Тя ни кара да се върнем назад в ретроспекция и да провидим отново зад всички досегашни реплики и жестове, осветени изведнъж в напълно друга светлина. Тя проследява предверието към злото, оставяйки ни само финален ред за него (защото останалото можем да си представим). А ла Маргарет Атууд.

В заключение можем да кажем, че американската разказвачка Шърли Джаксън е проникновен наблюдател на домашната баналност и гребнотемие, зад които с изцяла жестокост ни разкрива дълбоките, страшни за гледане пластове на твърде човешкото. Тя само открехва онова жълто перде към ужаса на съществуването и общуването, но то е достатъчно, за да видим там клокочещата сплав от слабости, гледища, щения, свирепост, безучастие, отчуждение, беззащитност, нелепост, самота. И още и още, и още. Не, въпреки цветовете, въпреки цветята, градините и пространството в десетки *домове*, тази книга не е уютна, не е гостоприемна, не е „докосваща“ и ласкава. И тъкмо затова е хубава.

Иронията

Владимир Янкевич

(откъс)

Владимир Янкевич (1903 – 1985) е известен френски мислител, културолог, музиколог, дългогодишен професор по морална философия и метафизика в Сорбоната, ученик на Леон Бруншвиц и Анри Бергсон, противник на философията, която „не говори нито на сърцето, нито на въображението“, и привърженик на определен тип мислене, който самият той нарича „мъдрост“. В монографията си „Иронията“, написана не без ирония и с позоваване върху многобройни примери, свидетелстващи за огромната философска и обща култура на автора, Янкевич дава своето определение за това какво представлява иронията, разглежда нейните форми на проявление, предупреждава за капаните, които тя ни залага. Иронията е смъртоносна за илюзиите – твърди Янкевич, – тя поставя всичко под въпрос, руши установените дефиниции, отхвърля самодоволните дедуктивни съждения, но именно благодарение на нея човешката мисъл успява да се разпознае в огледалната рефлексия.

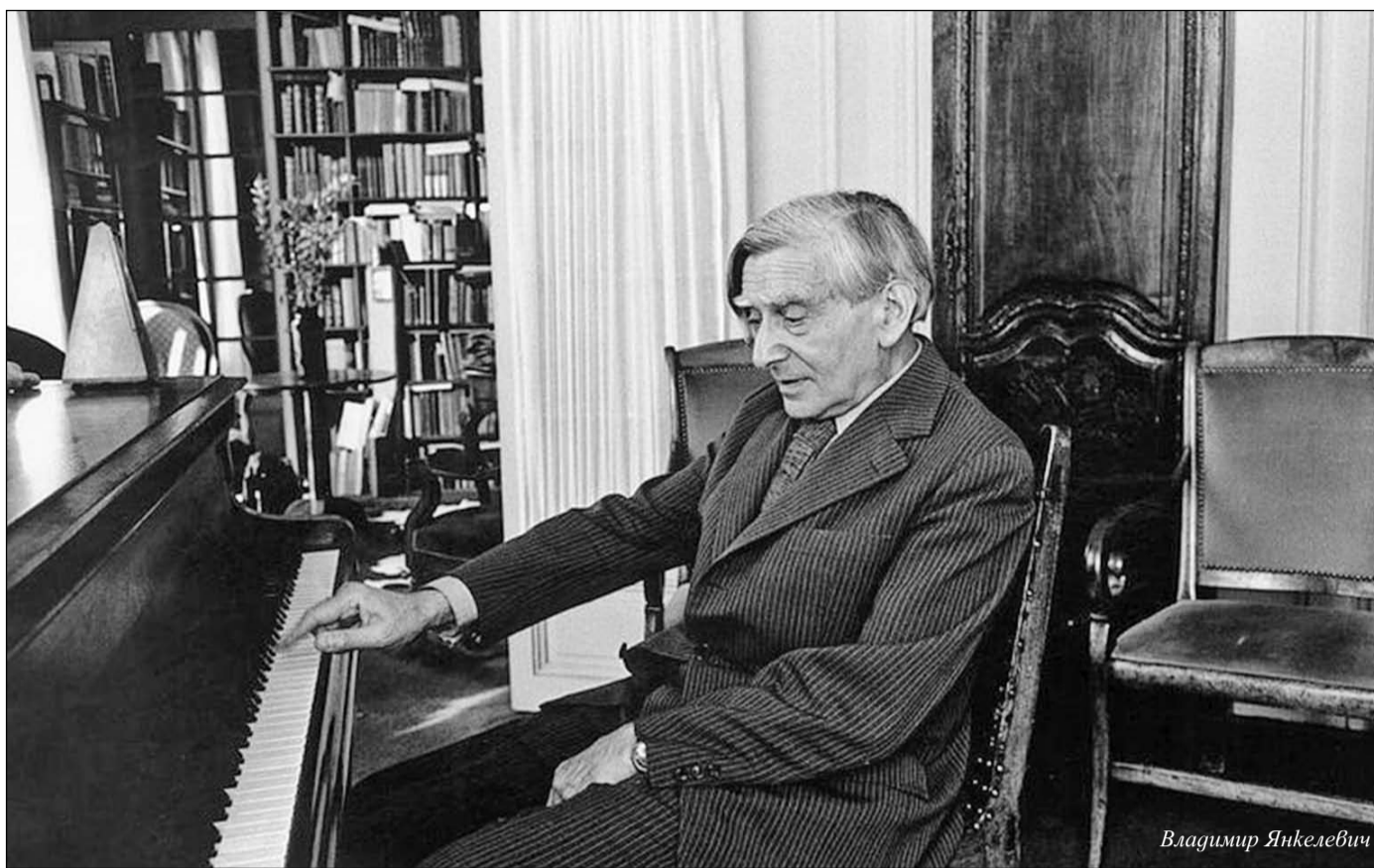
Изданието е част от проекта на издателство „Сонм“ „Културологични прочити на европейската история на идеите“, осъществен в рамките на Програмата за възстановяване и развитие на частните културни организации на Национален фонд „Култура“.

Движението на ироничното съзнание

Съществува една елементарна ирония, която се смесва с познанието и подобно на изкуството се явява рожба на забавлението. Несъмнено иронията е прекалено морално натоварена, за да бъде наистина артистична, така както е прекалено жестока, за да бъде наистина комична. И все пак има една характерна обща черта: изкуството, комичното и иронията стават възможни там, където отслабва *жизнената необходимост*. Ала ироникът е още по-освободен от смеещия се, тъй като смеещият се нерядко се смее само за да не заплаче, подобно на онези страхливци, които крещат високо в тъмната нощ, за да си върхнат кураж – те си мислят, че ще предотвратят опасността, като я назоват по име, и се правят на смелчаци с надеждата да я разсеят. Иронията, която вече не се страхува от изненадите, си играе с опасността. Този път опасността е в клетка – иронията се приближава да я види, имитира я, провокира я, присмива ѝ се, разговаря с нея. Дори се излага на възможно най-голяма опасност, примъквайки се до преградите на клетката, за да постигне пълна илюзия за истинност. Тя изобразява мним страх и неуморно надмозва тази сладка опасност, която отслабва с всеки миг. Всъщност това хитруване може да завърши зле и Сократ е заплатил за него с живота си – защото модерното съзнание не може безнаказано да изкушава всички онези чудовища, които са тероризирали някогащото съзнание. И все пак ироничният дух е дух на отпускане и забавление и той се възползва от най-малкото затишие, за да възобнови игрите си. Така в хода на своята история мисълта е преминала през множество оазиси на иронията – епохите на „схоластичен живот“ са се сменяли с епохи на волни подигравки, когато мисълта си е поемала отново гръх и си е отпочивала от тежките системи, които са я потискали; поколенията ироничници са се редували с твърде сериозни поколения, така както в живота на индивида трагичното се редува с фриволюното. Появата на Сократ в края на V век пр.н.е. е представлявала, така да се каже, онази първоначална ирония на юношеството, дошла да смени младежкестите панически състояния и увлечения. Иронията на Сократ е питаща ирония¹. Сократ руши със своите въпроси масивните космогонични на йонийските философи и потискащия монизъм на Парменид. Нека отбележим преди всичко, че Сократ е софист така, както Прометей е титан – ала софист, който е „свършил зле“, софист, който се присмива на софистиката така, както и на науката за метеорите. В край на краищата хуманистичният дух, духът на противоречието, който е налице при тези шарлатани, е и духът на самия Сократ. Горгий се опитва да ни заблуди, когато привежда аргументи в полза на небутието, Протагор от Абдера е виртуоз в „антилогията“². Например софистите допускат, както впрочем и самият Сократ, усвоения характер

¹ „Разговорна“ ирония: Rudolf Naun, *Die romantische Schule*, 4 изд. (1920), с. 295. – Б. а.

² Противоречие в казаното или помисленото в рамките на една и съща реч или мисъл (гр.) – Б. пр.

Владимир Янкевич

на добродетелта, но поради толкова подозрителни причини, та Сократ в *Протагор* си дава вид, че изповядва нейната непредаваемост – защото той търси науката, а не триковете или предписанията. Сократ упреква шарлатаните (както по-късно Огюст Конт упреква Сен Симон), че са впрезнали каруцата пред конете, че са импровизирали там, където е трябвало да анализират, че са се върнали фактически към рутинните приближения на пробацизма. В крайна сметка се намира по-голям софист и от самия софист: Сократ разобличава тази евристика, измамността на този „аривизъм“; Сократ обяснява с въпроси продавачите на красиви фрази и изпитва лукаво доволство да пука надутите им като балони красноречия и да пръска мехурише, изпънени с безплодно знание. Сократ е съвестта на атиняните, едновременно тяхната чиста и нечиста съвест – тоест в неговата функция откриваме несходството, присъщо на ефектите на иронията, според това, дали тя ни освобождава от нашите стракове, или ни отнема нашите вярвания. От една страна, Сократ забавлява атиняните – Шелинг го сравнява с Дионис, младия бог, благодарение на когото пустото небе на Уран ще се изпълни с песни и врява. На свой ред Парменид е Кронос на философията, който поглежда още при самото им раждане конкретните особености, множествеността, подвижността, другостта. Сократ със своята дионисиева натура осмива това хищно единство, този Кроносов принцип, който е тегзел над веселото многообразие на различията. Той носи в себе си нещо от шарлатана, от жонгльора, от гоевичното същество; изпъва с опиянение строго регламентирания живот на стария полс и в крайна сметка полага основите на едно крилато, проникновено човешко знание, в чието поле ще се разгърне анализът на Аристотел. Над атиняните се носи вятърът на безумието; демонът на диалектиката преследва младежите по площади и кръстопътница. Алкивиад върши какви ли не ексцентричности, за да привлече вниманието на града... Именно Сократ, човекът демон, подлудява гражданите, опиянява ги с диалектика и с мощни идеи; отпук насетне в Гърция има място за находчиви и проникновени мисли, за плодотворна критика. „Всякога, когато го слушам, сърцето ми бие по-силно отколкото на корибантите...“³. По-нататък Алкивиад го сравнява със силен и със сатира Марсий, който са дионисиеви същества. Но също така Сократ е единственият човек, който може да накара Алкивиад да се изчерви; единственият, който може да го застава да разбере, че ако живее така, както живее, не си струва изобщо да живее. Ала всичко бледнее в сравнение с великоленната и трогателна възхвала, с която завърши *Пирът* на Платон. Алкивиад е леко пиян, толкова, колкото е нужно, за да даде воля на спонтанната си откровеност. „Затова насила си запушвам ушите, като че ли съм при сирените... Единствено пред този човек съм изпитвал чувство, което никога не би помислил, че съществува у мен – да се срамувам пред някого! ...И често с удоволствие бих видял, че той вече не е на тоя свят...“⁴. Следователно Сократ е за фриволюния полс нещо като живо узриение – той го разблича, но в същото време го и тревожи, същински смутител на веселието. При досега с него хората се прощават с измамната увереност в мнимите привидности, защото не е възможно да си слушал Сократ и да продължаваш да се осланяш на старите несъмнени истини: отпук насетне край на неосъзнатостта, на покоя и на безрижието. Той прищорва, гържи в напрежение неосъзнатите: Евтифрон, срамежливия благочестивец, пълководеца Лахет, Хипий – всезнайкото, шарлатана... И всички тях довежда до задънена улица, хвърля ги в сложността на *апорията*, която е симптоматичното смущение, породено от иронията:

³ *Пирът*, 215 d, прев. Г. Михайлов (Платон, *Диалози*, т. 2, „Наука и изкуство“, С., 1982). – Б. пр.

⁴ *Пирът*, 216 а-с. – Б. пр.

„Ти самият нищо друго не правиш, а само недоумяваш и караш и другите да недоумяват“⁵. Като осъзнават своето собствено невежество, те се чувстват обхванати от необяснимо безпокойство: безпокойство, предизвикано от противоречието, което според Платон в *Менон* е прелюдия към припомнянето. Ето защо в *Теетет* се твърди: Ирис е щерка на Тавмант и науката е щерцата на учудването, тоест на апорията⁶. Еротичната природа на тази апория, която е свързана с майевтиката, тоест с един вид ментално акушерство, ни е разкрита ясно в *Пирът*: болката от отхвърлянето/опровержението прилича на лобовното страдание и „богът на отхвърлянията/опроверженията“ навярно би трябвало да се нарича Ерос. Следователно Сократ представя един принцип на тревожност и подвижност: подобно на електрически заряд той мобилизира неподвижното, оспорва неоспоримото и неуморната му недоверчивост е винаги нащрек. Той не парализира своите събеседници подобно на совата, която, по думите на софиста Елий, хипнотизира птиците със своите гримаси, или подобно на маската на Медуза, която превръща хората в камъни, а вцепенява хората, за да ги освободи от вцепенението. По същия начин чрез своите въпроси Исус⁷ кара законниците да се засрамят и ги застава или да замълчат, или да стигнат до абсурдни твърдения: например той им обяснява, че всяко богатство произхожда от хитрост или насилие, че всяко притежание е рожба на несправедливост и плеонексичен инстинкт; „имането“ е несъществуващо, следователно Исус зачерква „имането“, вече няма нито собственост, нито наследство, нито пари, нито притежание, нито мое и твое достояние. Но Исус ще триумфира чрез самата си смърт над коварството, стоящо в основата на злата воля, докато Сократ в беседите си с шезаджиите смущава непосредствено лекомисленото самодоволство, което в крайна сметка не е нищо друго освен нечиста съвест. В Евангелието е казано: те не знаят какво правят – ала самата им слепота е свръхестествена и изисква свръхестествена прошка. Впрочем в Атина няма такава дяволска упоритост, нито пък такава невежество, което признаване иронията да не може да предизвика. *Признай собственото си невежество!*⁸ Сократ руши самодоволството, той предизвиква у хората *неудовлетвореност от себе си, съмнение в себе си, поражда в тях непреодолимо желание да опознаят самите себе си и да се определят. И все пак съзнанието обожават в край на краищата утешиелната заблуда, от която Сократ го освобождава. То призювава и проклана едновременно този диалектик, който иска да го оперира, изпитва към него нееднозначно чувство; то не иска да се поддаде на изкушението на търсенето, на духа на изследването и свободното движение. И на свой ред поставящият всички под съмнение философ ще стане подозрителен: Сократ ще изпие чашата с бучинища. Сократ умира и все пак неговата смърт продължава да живее сред хората – Сократ възкръсва постоянно в сърцата ни, тъй като човек се избавя*

⁵ Вж. *Менон*, 80 а, прев. П. Димитров: „И сега наистина чувствам как направо ме омагьосваш, как се замайвам от твоите билки, как просто се поддавам на твоето баене и се изпъвам със съмнения“. Именно в този откъс (80а) Сократ е сравнен с торпедото, „тая сплескана морска риба“. Срв. *Горгий*, 522 а, прев. Г. Михайлов: „Поврежда най-младшите от вас със своите интервенции с нож и горене, докарва ги до безизходица с изсушаване и изпотпяване, като им дава да пият най-горчивите неща...“; *Теетет*, 149 а, прев. Б. Богданов: „... че съм крайно странен и карам хората да се объркват“; пак там, 151 а: „А моите събеседници усещат същото, каквото раждащите жени. Изпитват болки и повечето от тях се чувстват объркани денем и нощем. А моето изкуство е в състояние да буди и успокоява тази мъка“; вж. също *Държавата*, VII, 505 е, 515 d, 523 а, 524 а, както и *Пирът*, 203 b, 204 b. – Б. а.

⁶ *Теетет*, 155 d. – Б. а.

⁷ Fr. Paulsen, *Schopenhauer; Hamlet, Méphistophélès*, 1900, p. 237. – Б. а.

⁸ Вж. Платон, *Пирът*, 216 а, b; 217 d; 218 d. – Б. а.

от нечистата си съвест само ако го заставят да изтне бучиниша. Самият бучиниш се превръща, по думите на Лев Шестов⁹, в укрепващо сърцето лекарство. Впрочем хората не знаят какво искат, те са по-скоро глупави, отколкото зли. Те са убили Сократ, ала Сократ е имал време да ги определи. Той си е отмъстил на обвинителите си, като им е оставил в наследство смъртта си.

Смъртта на Сократ е станала следователно нормативен факт подобно на битката при Маратон, екзалтиращ символ, който отстранява заплахата от старите азиатски орусии на съзнанието; младостта на тази смърт ще пребъде вечно сред неблагодарния народ, чиято приятелка е била. Тя е дала на множеството въздух за дишане; останала е вълнуваща като загадка или скандал; и както разговорът със Сократ е поставял риторите в затруднено положение, така и мъченическата смърт на Сократ е предизвикала трайно притеснение, един вид плодотворна апория, благодарение на която умът е оставал постоянно нащрек. От Платон до Ламартин и от Шеллинг до Хегел, Киркегор и Ницше, та чак до Ерик Сати е налице постоянното старание да се дешифрира йероглифът на тази смърт: Сократ християнинът, Сократ последователят на Дионис, Сократ плебеят – или великият магьосник (както го нарича Менон) – ни е изпръгнал забиваги от блажената “еуфория” на неосъзнатостта. Сократ прави възможно цяло поколение бунтовни философи, които все по-смело се оплъчват на традицията; и както олимпийските богове в класическата митология не могат да спрат да се смеят¹⁰, така и недоверието започва да се шири все повече сред хората. Боговете започват да си погаждат взаимно номера и фарсът, според *Одисеята*, чиито жертви стават Арес и Афродита и които предизвиква такъв смях сред хора и богове, този божествен фарс ни показва, че незачтането не отминава дори безсмъртните. Подобно на Хефест, Сократ в *Евтифрон* и във втора и трета книга на *Държавата* оплита боговете в тънка мрежа, за да спрем да възприемаме вече напълно сериозно легендите. След сократическата ирония идва безочливият цинизъм на киниците; след Сократ се появява Диоген, така да се каже – един свиреп Сократ, своего рода сатиър, отклонил се от някое вакханско шествие. Цинизмът често се оказва сломен морализъм и крайна ирония: нима Фридрих Шлегел не преминава постоянно от едното към другото? В този смисъл цинизмът не е нищо друго освен френетична ирония, която се забавлява да шокира филистриите за едното удоволствие; това е дилетанството на парадокса и на скандала.

Национален фонд „Култура“

Превод от френски: КАЛОЯН ПРАМАТАРОВ и ТОДОРКА МИНЕВА

Книгата е под печат в изд. „Сонм“

⁹ Срв. Лев Шестов, *Атина и Йерусалим*, т. 4, прев. Д. Курков, „Захарий Стоянов“, С., 2004. – Б. пр.

¹⁰ Срв. Ницше, *Отвъд доброто и злото*, афоризъм 294, прев. Ренета Килева, „Захарий Стоянов“, С., 2003. – Б. пр.

1 септември 1939

Сега боязлив и напашен
в един долен бар
на улица 52-ра;
последните подли години
пратиха надеждите в гроба:
талази от гняв и уплаха
прииждат над нашия свят
и всяко едно битие
е залято в нощта и деня;
миризмите на смърт уж ги няма,
но всъщност в септември витаят.

Умен, начетен човек
сам би изровил злостта,
тръгнала още от Лутер,
побъркала цял един свят;
после, какво стана в Луизи,
от кое гигантско имаго
бе сътворен психопата:
ти и аз сме наясно
какво точно учат децата –
сториш ли зло на човек,
зло ще е твойта отплата.

Тукидид изгнаника знаеше
онова, което и днес
се знае за Демокрацията
и какво точно прави диктаторът –
защо пред нехаещи гробове
дрънка вековни нелепости;
описал е всичко във книгата си –
отритнатото просвещение,
болката като зависимост:
това е отново на масата –
със скръбта, с лошото управление.

Слепите небостъргачи
стърчат в неутралния
въздух и разгласяват мощта
на Колективната Фигура –
на всички езици в нощта
състезания по оправдание.
Но как да живееш загъло
в еуфорична мечта?
От огледалото зяпат
лицата на Империализма
и международното зло.

Редовните мутри във бара
и вчера не вършеха друго:
нека е винаги светло,
нека е винаги шумно;
заговорът на спогодбите:
нека това укрепление

да се превърне в дома ни,
защото без него ще видим
себе си в тъмния лес –
загубени в тъмнината
деца, нещастни и днес.

Блянът ни е по-първичен
от войнствените празнословия
в устата на Важните Ключки:
Нижински полудя и написа
за Дягилев напълно
нормални неща;
грехът, заложен в кръвта
на всяка жена или мъж,
жадува каквото му липсва:
стига всеобща любов –
искам за мен любовта.

Групи бачкатори сменят
мрака на консерватизма
с етичен живот, а денят им
започва така – със обет:
„Честен ще бъда с жената,
на работа ще се раздавам.“
Будят се немошни шефове
и продължават с играта –
кой уволнява сега,
кой ще достига до глухите,
кой ще мълви вместо немите?

Имам единствено глас,
за да раздипля лъжата
във романтичния мозък
на обзетия от наслада;
а небето го пипат постройките
на друга измама – Властта:
не съществува Държава
и никой не диша самичък;
глад – няма избор за нас,
нищо пък за полиция –
или любовта, или смъртта.

И беззащитен в нощта
светът ни лежи вцепенен,
ала навсякъде има
точници от светлина,
проблясващи иронично
сред Праведните слова:
и аз съм от Ерос и прах,
съвсем не от нещо различно,
униние и отрицание
и мен са ме обградили –
но искам да бъда сияние.

Превод от английски: РУМЕН ПАВАОВ

Бина Калс

Солени небеса

Лялото свърши.
Сбогувах се с него и с морето.
Харесваше ми как вечер тялото му
се разливаше като непознат метал,
докато брояхме бялата светлина на мачтите.
Имаше дни,
в които идваха риби
и плуваха около глезените ми.
Чудех се какво става
и гледах под водата солени небеса.

Но огънят дойде
и земята се раздели.
Показа обгорелия си череп.
Плачех с хората
изгубили всичко.
В Еврос, Родос, Евия
гигантска хидра извиваше главите си
и с отровен дъх
заразяваше всичко.
Хората имаха едно желание
и се чудеха защо Бог се бави.
Морето и сълзите
извираха от един и същ корен.
Димът стигаше нависоко
и закриваше слънцето,
вместо роса падаше пепел.

Появиха се и заподозрени,
хора като разбити ключалки
с ръждясали ключове,
които трудно се превъртат
в правилната посока.

Нощите бяха тежки, задушни
и тогава тръгвах да опознавам света.
Разгъвах картата на Балканите
и виждах колко сме си близки –
общи стени и улици,
еднакви думи през огражденията.
Страх ме беше да погледна към планината,
защото знаех, че дими.
Пострадалите като островитяни
загубили лодките си,
нямаха и дървета за салове.

Есенните дъждове ще преобразят всичко,
но кой ще забрави духа на това лято?

Сега чета,
че Ел Ниньо се завръща
и зимата ще е мразовита и суха.
Моите три риби ще плуват в плитчините
и ще търкалят по дъното спомена си с мен.
Забравих там една шишарка от пиния.
След години ще се върна за сянката.

Гърция, лято 2023

Вечерни часове

Морето никога не може да бъде баналност,
тюркоизъм му – демоде.
Не е чудно,
че в мразовитите мартенски дни
си мечтаем за лято.
Обикваш хората, цвета на очите им,
дори земята под краката им.

Нищо не може да прибави
към светлината в спомена,
дори кладенецът не остарява тук,
в градината.
Стоим под клена.
Малки бели цветчета
на пролетните часове.
До кипарисът, който не се разделя
никога със сянката си,
кимама с глави.
Студеният фронт оставя
едни тъмни клавиши в пръстта.

Казваш ми, че ще засадим ягоди
под белодробната зрялост на липите,
ароматна хладна струя
ще диша в лицата им.

Непознат надпис върху релефа на мравуняка
е безмълвен като чернозема.
Наблизо реката става все по-плаха
и нещо обгръща вечерните часове.
Тръстиката жадно пие вода
и в този момент се оттегляме,
за да заобиколим неизвестното.

на стр. 16

от стр. 15

Остров

С утрото – остров.
Озовали сме се в картичка,
обеща да я пообиколим.
Взех очилата за плуване,
шнорхела,
знамето на август,
никакви излишни подробности.
Цял ден влизахме и излизахме от синьото.
Все си мислех за милувките на живота.
За моята малка улица,
с нежните бугенвиллии,
слизаща към морето
която после щях да рисувам...

Навъръщане ме питаши какво нося?
Камъче, камък – цяла гузина,
един уморен ангел, свит като цикада,
оплетена в мислите ми.
За пляска на вълните,
затворен в раковина мечтаех,
докато прегръщах един залив,
потънал в плажната ми чанта.

С надпис на латински

Обръщам поглед назад
и виждам стълбове от прах в далечината.
Любимо човечество,
още поглъщаш тонове
отпагъци,
слизаш в ада,
и само с въображение
мислиш, че може да се достигне
кристалния въздух.

Имитираш природата,
въобразяваш си, че е в твоя власт,
но потръпваш в конвулсии,
когато кладенците пресъхват
или войните не спират.

Един ден в твоите терми
Античността се събуди
и поиска да се окъпе.
Един ден в твоите терми Античността
показа навици в историите,
дори в истериите
с многооки великани, победени и заспали
от флейтите на дребни горски злодеи.

Любимо човечество,
не е нужно да четем митовете си,
а да си спомним за Лот в Содом,
за Анибал пред вратите на Рим,
за да видим стръмнините,
по които ти само се възпламеняваше,
където всеки твой подпис
от страх или бездействие
затваря контурите на страст,
лишена от смисъл,
но живяла дълго като неизтребимо чудовище.

Снимка Патрик Лонгвил

колко други светове
си скрила в ръкава си?
колко зайци има
в малката ти шапка?
колко лодчици се носят из очите ти?
колко вълни от въпроси,
които преобръщат салове,
ми носиш?

колко пъти си вървяла
по ръба на острие,
невидимо за другите?
за колко нещица изобищо да не питам?

и на мен ми е приятно да се видим,
чужда моя

тук винаги имаме
само петнайсет минути,
тук животът е лудо надбягване
по високите стълби на Ешер,
а Персеидите са пръснати
по земята опаковки

и все пак в тези петнайсет минути
има време за мечти:
да сме гиганти, стъпващи по покривите,
да посадим цветя,
по-високи от панелките,
да сложим Голямата Мечка
в малкия си джоб

възможно е
да пребивава сред тревите,
да е по-нисък от тревата,
да играе покер с мравките
и да печели невъзможните раздавания

възможно е
сега да наднича зад рамото ти,
или зад някоя буква
към края на азбуката:
ишиш

чуваши ли?
възможно е
да пее блус без публика,
за забавление да оцветява сградите
в слънце и графити

възможно е
каноните ни да го задушават,
черната книга със златните букви отпред
просто да му идва в повече

възможен е и този малък бог

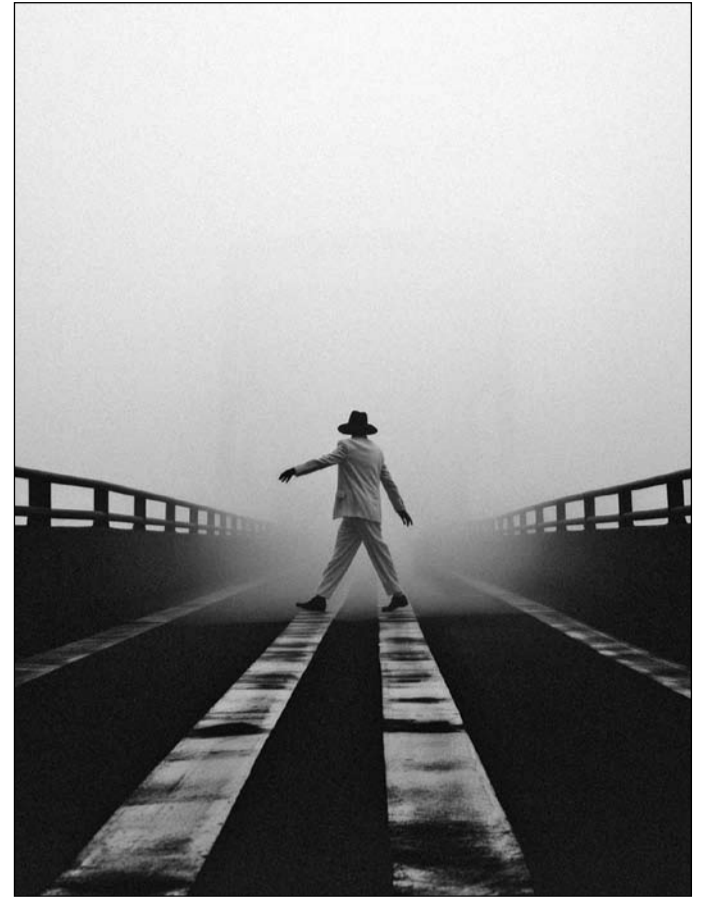
На Р.

„виждал си трупната бледост,
виждал си как
аз карам децата
да пораснат за ден,
а големите
за ден да побелеят

аз разпарчетосвам
детската наивност,
добавам към пъзела
чисто бяло парче

аз съм пяната по почвата
над стария приятел,
на когото сипваш бира

наздравница съм
наздраве за мълчанията,
наздраве и на всички духове,
които винаги настъпваш,
докато танцувате“

Снимка Иза Боку

между два и три през нощта:
едно постоянно въртене,
едно постоянно
навиване около себе си

тишината между всеки две минаващи коли
е като вакуум,
тъмнината е толкова плътна и лепкава,
че от нея можеш
да извадиш фигурки

между два и три през нощта:
един дълъг разговор
със Секстън и Плат,
една надежда за светулка

черното от въглена,
небесносиньото, надничащо зад пушека,
червеното между резците на хиената,
бялото от нажеженото желязо,
жълтото по склерата,
зеления мъх,
завзел устите на безгласните –

ако смесиш всички цветове,
получаваши цвета на пръстта

тичам до края и още,
подминавам сенките на сенките,
спомена за спомен,
стигам

„тази земя
е обещана на никого!
цялата е твоя!
твърдата почва е твоя!“

с предпоследни сили
изкопавам дупка,
събирам минало под ноктите,
навеждам се над себе си,
крещя:

докато се свият дробовете ми,
докато станат
колкото синапени зърна,
докато от мене
останат само ребра

заравям своето съкровище